

DIPLOMADOLGOZAT

Pandur Ránka Radováňka

2024

Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem

Kaposvári Campus

Vidékfejlesztés és Fenntartható Gazdaság Intézet

Vidékfejlesztési agrármérnöki mesterképzési szak

**FIATAL GAZDA TÁMOGATÁS ÉS A HOZZÁ KAPCSOLÓDÓ
VÁRAKOZÁSOK**

Belső konzulens: Dr. Szabó Kinga
egyetemi docens

**Belső konzulens
intézete/tanszéke:** Vidékfejlesztés és
Fenntartható Gazdaság Intézet / Vidék- és
Területfejlesztési Tanszék

Külső konzulens: -
-

Készítette: Pandur Ránka Radovánka

Kaposvár

2024

TARTALOMJEGYZÉK

1. Bevezetés	2
2. Szakirodalmi áttekintés	4
2.1. Közös Agrárpolitika (KAP)	4
2.1.1. Megteremtés okai, céljai, alapelvei.....	4
2.1.2. Reformjai, finanszírozása	5
2.1.3. Agrártámogatások	11
2.1.4. KAP I. pillér.....	14
2.1.5. KAP II. pillér	16
2.2. Generációváltás az Európai Unióban és Magyarországon, szakképzettségek.....	17
2.2.1. Gazdálkodók korösszetétele	17
2.2.2. Szakképzettség a mezőgazdaságban	18
2.2.3. Fiatal gazda támogatás	20
2.3. KAP 2023-2027	23
2.3.1. Fiatal gazda támogatás a 2023-2027 periódusban Magyarországon	24
3. Saját vizsgálatok	26
3.1. Célkitűzések.....	26
3.2. Anyag és módszer	26
3.3. Eredmények és értékelésük.....	28
4. Következtetések és javaslatok	43
5. Összefoglalás	45
6. Irodalomjegyzék	47
Köszönetnyilvánítás	51
Melléklet	52
Nyilatkozat	

1. BEVEZETÉS

A mezőgazdaság már az ókori kultúrákban is jelen volt és a mai napig kiemelkedő szerepe van a társadalmak életében. A civilizáció megjelenése és nagymértékű fejlődése, a környezeti hatások folyamatos változása jelentős problémák elé állította és mindmáig állítja napjainkban is az agrárszektor, sok esetben az ipari és szolgáltatási szektorral szemben hátrányba kerül, a szerepe mégis megkérdőjelezhetetlen a gazdaságban. Ezt alátámasztja az Európai Unió gazdaságpolitikája is, hiszen az uniós költségvetés jelentős hányadát a közös agrárpolitika finanszírozása teszi ki. Az EU egyik legkomplexebb területe a mezőgazdaság, hiszen a Közös Agrárpolitika keretein belül, több évtizede szabályozza.

Diplomadolgozatom célja bemutatni a Közös Agrárpolitika új időszakára szóló – 2023-2027 időszak – változásokat, a támogatási rendszerek és formák változását, közülük is kiemelve a fiatal mezőgazdasági termelők támogatása intézkedést. Jelenleg a gazdálkodók számára a jogcím változásai jelenetős bizonytalanságot okoz.

Mínthogy az Európai Unióhoz történő csatlakozásunk eredményeként támogatási rendszerünk szervesen kötődik az uniós agrárpolitikához, elengedhetetlen és nélkülözhetetlen, hogy áttekintsem a Közös Agrárpolitika (KAP) rendszerét, létrejöttének okait és reformjait, azt, hogy milyen célok és alapelvek mentén működik, finanszírozását, I., illetve II. pillérét. Áttekintő jelleggel erre a dolgozatom első és második fejezetében térek ki.

A dolgozatom 3. fejezete a leghangsúlyosabb. Saját vizsgálataimat mutatom itt be.

Célom volt rávilágítani arra, hogy mekkora jelentőséggel bír a fiatal mezőgazdasági termelők támogatása a jövő mezőgazdaságának alakulásában és hogy e támogatási forma megléte nélkül, a fiatal mezőgazdasági termelők kevésbé inspiráltak-e, felhagynak-e a gazdálkodással. Szintén a céljaim között szerepelt bemutatni az új fiatal mezőgazdasági termelői támogatás rendszerét.

A kutatásom kétféle módszeren alapult, egyik módszer (szekunder) során a témában megjelent szakkönyveket, tanulmányokat, alapirodalmakat, kiadványokat vettem igénybe. Szereztem azonban még információkat a kapcsolódó minisztériumok és szakszervek honlapjairól is, hiszen nagyon sok hasznos információval is szolgáltak (ideértve az Agrárminisztériumot, Nemzeti Agrárgazdasági Kamarát, Magyar Államkincstár Mezőgazdaság és Vidékfejlesztési Hivatal). A Közös Agrárpolitika új rendszerét a 2023-2027

időszakára vonatkozóan a primer adataim segítségével elemzem a 3. fejezetben, kitérve a támogatásokra, részletekbe menően pedig a fiatal mezőgazdasági termelők támogatására. Primer kutatás keretében helyi fiatal mezőgazdasági termelőkkel készítettem a mélyinterjúkat, melyeket kielemezve a fiatal gazda támogatás és a többi támogatás jelentőségét vizsgálom. A mélyinterjú elkészítése a dolgozat legmeghatározóbb része számomra, hiszen olyan tudásra tehetek szert, ismereteket és tapasztalatokat tudhatok meg, amelyek még egyetlen könyvben sincsen. Ezek alapján a téma igazán mélyebbről vizsgálható. A kapott eredmények alapján klaszterelemzést is készítettem, amely módszer lényege, hogy a rendelkezésre álló adatokból homogén csoportokat hozunk létre. Az egyes klaszteren belüli adatok valamilyen ismérv szerint különböznek a többi klaszter elemeitől.

Diplomadolgozatom témájának kiválasztásához több személyes ok és motiváció is vezetett. Elsődlegesen az, hogy magam is gazdálkodom, egyben fiatal gazdálkodó is vagyok. Fontosnak tartom a tudás megszerzését a mai támogatási rendszer megértéséhez és egy olyan gazdaság felépítéséhez is, mely a mai világban fenntartható marad, akár kisgazdaként is (azaz nem több száz hektárral rendelkező földművesként). Másik ilyen ok az volt részemről, hogy a családom generációk óta mezőgazdasággal foglalkozik, azaz nem 1 generációról beszélünk, akik a növénytermesztés és állattenyésztés világában élt és él jelenleg is. Fontosnak tartom, hogy egy gazdaságban a kétkezi munkán kívül, hangsúlyt kapjon a támogatási rendszer megismerése, az agrárpolitika megismerése, a lehetőségek megismerése, hiszen ezek megismerésével sikerülhet olyan támogatásokra, szert tenni, melyek segítségével a gazdaság bővíthető, a kapacitások teljeskörűen kihasználhatóak lesznek (például kevesebb input segítségével is).

Ezúton szeretnék köszönetet mondani mindazoknak, akik a diplomadolgozatom megírásában segítségemre voltak és iránymutatással szolgáltak, türelmükkel és tudásukkal hozzájárultak. Köszönöm tehát belső konzulensemnek, Dr. Szabó Kinga egyetemi docensnek, a fiatal gazdálkodóknak, akikkel a mélyinterjút készítettem és a Családomnak is!

2. SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

2.1. Közös Agrárpolitika (KAP)

Az Európai Unió legjelentősebb közös politikája, mely több mint 50 éve jelen van, a Közös Agrárpolitika (továbbiakban KAP). A KAP a megjelenő új kihívásokhoz, az EU változásaihoz folyamatosan igazodott. Az Európai Unió tagállamainak 7-ről 28-ra való kibővülése volt a legjelentősebb kihívás, melynek során az EU-nak egy egységes agrárpolitika rendszert kellett kidolgozni és végrehajtani a tagállamok részére (melyek egymástól környezeti és agrárgazdasági adottságaikban jelentősen eltértek). (Jámbor & Mizik, 2014) A közös agrárpolitika segíti a mezőgazdasági termelőket abban, hogy az uniós állampolgárokat megfizethető és kiváló minőségű élelmiszerekkel tudják ellátni. (Közös agrárpolitika, 2023)

2.1.1. Megteremtés okai, célja, alapelvei

Európát a második világháború mind gazdaságilag, mind társadalmilag és politikailag is szétzúzta, megosztotta. Általánossá volt a lakosság perifériára szorulása, a mezőgazdaság vált az elsődleges megélhetési forrássá, amely következtében egyre inkább megnőtt a kereslet az agrártermékek iránt. Az 1955-ös messinai konferencián megtették az első lépést a megvalósítására, ahol lefektették, hogy egy közös mezőgazdasági rendszer az Egyesült Államokkal szemben nem csak versenyképesebb lenne, hanem a kiadások, fenntartási költségek is csökkenthetőek lennének, nemzetközi szinteken erősebb érdekképviseleti pozícióba kerülhetnének és a családi gazdaság európai modelljét is életben tarthatnák. (Olajos és mtsai., 2010)

Az 1957-es Római Szerződés már foglalkozik a közös agrárpolitika létrehozásával, azonban csak a közös mezőgazdasági politika céljait határozta meg (terület bonyolultsága miatt), az Európai Gazdasági Közösség (EGK) megalakulását követően került sor a KAP működési feltételeinek kidolgozására. A KAP céljait az EUMSZ 39. cikkelye tartalmazza:

- a) „a mezőgazdasági termelékenység növelése a műszaki fejlődés előmozdításával, valamint a mezőgazdasági termelés ésszerű fejlesztésének és a termelési tényezők, így különösen a munkaerő lehető legjobb hasznosításának biztosításával;
- b) ily módon a mezőgazdasági népesség megfelelő életszínvonalának biztosítása, különösen a mezőgazdaságban dolgozók egy főre jutó jövedelmének növelésével;

- c) a piacok stabilizálása;
- d) az ellátás hozzáférhetőségének biztosítása;
- e) a fogyasztók elfogadható ár ellenében történő ellátásának biztosítása.” (Horváth, 2011; THE TREATY OF ROME, 1957)

Következőként megemlítendő az 1959-es stresi konferencia, mint a közös agrárpolitika fejlődésének következő állomása, ahol lefektették a mezőgazdasági politika három alapelvét:

1. a piac egységének elve: áruk szabadon mozgása, a belső korlátozás megszüntetése a tagállamok közötti kereskedelemben, külső piaci szereplőkkel szemben egységes a fellépés
2. közösségi preferencia elve: saját országból származó termelő előnyben részesítése
3. pénzügyi szolidaritás elve: az előző két alapelv finanszírozására megteremteni a közösségi pénzügyi keretet. (Olajos és mtsai., 2010)

1962-ben lépett életbe a KAP, amelyet az alapító államok azért hoztak létre, hogy:

- stabilizálják a piacot,
- ésszerű árak jellemezte biztonságos ellátási láncot hozzanak létre,
- mezőgazdaság termelékenységét növeljék,
- mezőgazdasági termelők részére méltányos életszínvonalat biztosítsanak,
- ellátás hozzáférhetőségét biztosítsák,
- harmonizálják a versenyszabályokat valamennyi országra kiterjedően. (Időrendi áttekintés – A KAP története, 2021)

Ár- és piactámogatási rendszert vezettek be a célok elérése érdekében. A mezőgazdasági termelők termékeikért garantált árat kaptak, a külső termékekre védővámokat vezettek be, állami beavatkozási rendszert alakítottak ki a piaci árcsökkenés eseteire. A mezőgazdasági termelők támogatásban részesültek az termelési szintjüknek megfelelően.

2.1.2. Reformjai, finanszírozása

Az első célt, mely az önellátóvá válás volt, a Közösség a 60-as évek közepére túlteljesíti. Az évek múlásával a megtermelt, rendelkezésre álló élelmiszerek mennyisége megnövekedett, de a KAP által biztosított támogatások ellenére a mezőgazdasági termelők jövedelme csak stagnált. Az Európai Bizottság akkori mezőgazdasági biztosa, Sicco Mansholt úgy gondolta,

hogy az ártámogatás, illetve a túltermelés a piac egyensúlytalanságának kialakulásához vezethet, ezért széles körű korszerűsítésre tett javaslatot a mezőgazdasági ágazatban, a termelői életszínvonal javulására, valamint a piaci torzulások elkerülésének érdekében. (Jámbor & Mizik, 2014)

A KAP első reformja, a Mansholt-terv a következőket célozta: gazdaságösszevonás nagyobb egységek létrehozása céljából, illetve optimalizálni a megművelt földterületet.

A mezőgazdasági termelés elkezdte meghaladni a keresletet az 1970-es években és az 1980-as évek elején. Felesleg keletkezett az úgynevezett „vajhegyek” és „bortavak” formájában. Következményként az élelmiszerek dömpingáron való értékesítése jelenik meg, vagy a világpiacon nyomott áron adták el. Az EU 1984-ben kvótarendszert vezetett be olyan termékekre – a mezőgazdasági termelők túlzott jövedelemvisszaesésének megelőzendően –, mint a tej, hogy szabályozza a kínálatot és korlátozza a túltermelést. A kvóta egységes volt minden termelőnek, meghatározta, hogy mennyit termelhetnek élelmiszerből. Annak a termelőnek, aki ezt a kvótát túllépte, illetéket kellett fizetnie. Ezek hatására és következményeként, megnövekedett a külső szereplők nyomása, akik követelték a piac liberalizálását, az Európai Közösségeket túlzott protekcionizmussal vádolták meg. (Jámbor & Mizik, 2014)

Az 1980-as évek végére egyértelművé és láthatóvá vált, hogy a szabályozás reformjára szükség van. A Tanács 1992-ben fogadta el a MacSharry-reformprogramot, mely az alábbi lépésekből állt:

- 3 éven keresztül a központi árak csökkentése;
- jövedelemtámogatás bevezetése az ártámogatás helyett, melynek a lényege, hogy a gazdáknak adott támogatás összege a termelés nagyságától független. Jövedelemtámogatást a gabonaszektorban csak akkor kaphattak, ha a földterület egy részét pihentették;
- MacSharry volt az első, aki felismerte, hogy a vidék értékeivel összefüggésben van a mezőgazdasági termelés, ezért felhívta a figyelmet a környezetvédelemre és vidékfejlesztésre;
- az 55 éven felülieknek lehetőség korengedményes nyugdíjra. (Horváth, 2011)

A legfőbb eredménye az 1992-es reformnak az volt, hogy megszüntette a termékfeleslegeket és stabilizálta a kiadásokat. Nagy jelentőséggel bírt azonban az is, hogy előtérbe helyezték a jövedelemtámogatási politika alkalmazását, mert ennek alkalmazása a

piacra nézve kevésbé torzító hatású. E rendszer bevezetése azonban nem segítette elő egy radikálisabb reform megvalósítását, valamint a termelők ellenérdekeltté váltak abban, hogy a rendszert új alapokra tegyék. (Közös agrárpolitika, 2023)

Bár kedvező folyamatok indultak el az 1992-es reform következtében az EU mezőgazdasági támogatáspolitikáján belül, hosszú távon mégsem sikerült a fennálló problémákat megoldani, melyhez hozzákapcsolódott még kettő további tényező: az Európai Unió keleti bővítése eredményeként megjelenő új kihívások, valamint a WTO/GATT keretében folytatott tárgyalások következtében elhatározott világpiaci liberalizálás. A reform második foka, 1997-ben az Európai Bizottság által kiadott Agenda 2000 programcsomag keretében kelt életre. (Halmai, 2020; Horváth, 2011; Swinbank & Cunha, 2011) Az Agenda 2000 elfogadott fő intézkedései az alábbiak voltak:

1. *„További árcsökkentés:* az 1992-ben megkezdett KAP intézményei árak csökkentése. (A berlini csúcs döntése alapján az ár mérséklés csekélyebb, mint a Bizottság eredeti javaslata – a gabona intervenciós ára kisebb, azaz 15%-os mértékben és később csökkent, 2005-től mérséklődött csak a sovány tejpor és vaj ára, 2007-2008. piaci évig irányozták elő a 15%-os csökkenési menetrendet, 20%-kal csökkentették a marhahús árát.
2. *Részleges kompenzáció közvetlen támogatás révén:* ellensúlyozták a közvetlen támogatások az árcsökkentéseket, ám a kiegyenlítés csak részleges volt, például a gabona esetében ez 50% volt.
3. *Moduláció:* meghatározott esetekben, ezeket a közvetlen támogatásokat legfeljebb 20%-kal a tagállamok 2000. január 1-jétől csökkenthették. Ilyen esetek lehetek például: ha a meghatározott szintet a gazdaság teljesítménye meghaladta; ha a nemzeti hatóságok által meghatározott küszöbérték alatt maradt az alkalmazottak száma a gazdaságban; ha meghaladta a nemzeti szinten meghatározott maximális összeget a kifizetések mértéke, melyek a támogatási rendszer keretében voltak eszközölve. A tagállamok az így létrejövő megtakarításokkal a hátrányos helyzetű területekre, előnyudíjazásra, erdősítésre, agrár-környezetvédelmi intézkedésekre, valamint a vidékfejlesztésre fordítható közösségi forrásokat kiegészíthették.
4. *Kölcsönös megfeleltetés:* az egyes tagországok pótlólag is előírhatták a közvetlen támogatások kifizetéséhez a környezetvédelmi kötelezettségek teljesítését.
5. *Nemzeti boríték:* a tagországok a közvetlen támogatások kiegészítése céljából alkalmazhatták a támogatások globális összegét a tejpiaci, illetve a marhahús szervezet

keretében (Kezelhették a termelési feltételek és gyakorlat regionális, illetve nemzeti eltéréseit.).

6. *Mennyiségi szabályozás*: a bázis terület 10%-a volt a berlini csúcs döntése alapján a kötelező területpihentetés mértéke, fennmaradtak a további mennyiségi szabályozási előírások is. A tejkvóta rendszert kiterjesztették a 2007-2008. piaci évig, azonban 2005-2006-tól csak szerény mértékben növelték és e közben az intézményi árakat csökkentették, lényegében a távlati megszüntetéséhez hozzákezdtek.
7. *Az integrált vidékfejlesztés a második pillér*: egyetlen rendeletbe összegezték a korábban, különböző jogszabályokban levő intézkedéseket, kiegészítve újabbakkal.”(Halmai, 2020)

Meghatározták az Agenda 2000 reformcsomag elfogadásakor, hogy 2002-2003 év körül végeznek egy félidős felülvizsgálatot, ahol megállapítható lesz, hogy hogyan hatottak az agrárpiacra a bevezetett intézkedések, hol lényeges esetleg kisebb-nagyobb módosításokat véghez vinni a piaci rendtartásokban. Ebben az időszakban a tagországi követelések egyre erősödtek, melyek a KAP felülvizsgálata helyett, annak egy újabb átalakítását hangoztatták. Az újabb reformot azonban nem csak ezek az okok sürgették. Egyik ilyen meghatározó ok volt, a WTO aktuális tárgyalási fordulója, amely törekedett az agrártámogatások körének erőteljes leépítésére, szűkítésére. Az EU nehéz pozícióba került volna a KAP reformja nélkül, különösen a támogatások és a termelés elválasztása nélkül. A 2003. júniusi reformcsomag legfontosabb elemei az alábbiak:

1. *„Egységes területalapú támogatás, amely termeléstől független (SPS)*: az EU mezőgazdasági termelői számára; a termelés felhagyásának elkerülése érdekében korlátozott mértékben, a nemzeti implementáció keretében, termeléshez kapcsolt elemek fenntarthatóak voltak.
2. *Kötelező feltételeesség*: a kifizetés feltétele volt a mezőgazdasági területek „jó mezőgazdasági és környezeti állapotban” tartása, valamint az élelmiszerbiztonsági, környezetvédelmi, növény- és állategészségügyi, állatjólati normák betartása.
3. *Megerősített vidékfejlesztési politika* nagyobb Európai Uniósi pénzügyi forrással: új intézkedések a környezetvédelemre, az állatjóléti és minőség körülmények fejlesztésére, valamint a 2005-től gazdálkodók számára életbe lépő EU-s termelési normák teljesítésének elősegítésére irányul.
4. *Moduláció*: a nagyobb gazdaságok számára nyújtott – a vidékfejlesztési politika finanszírozása érdekében – közvetlen kifizetések csökkentése.

5. *Pénzügyi fegyelem* javítását szolgáló mechanizmus: cél a meghatározott támogatás túllépés megelőzése a 2013. évig terjedő időszakra.
6. *Közös Agrárpolitika közös piaci szervezeteinek felülvizsgálata.*”(Halmai, 2020; Vásáry, 2017)

2008-ban (a 2007-2013-as EU-s költségvetés tárgyalása, valamint a KAP 2003-as reformja során) döntöttek arról, hogy az EU költségvetési rendszerét teljeskörűen felül kell vizsgálni (Health Check). E vizsgálat a KAP-ot magában foglaló EU teljes kiadásaira, valamint a KAP kiigazítására is kiterjedt. 2007 végén jelent meg a bizottsági közlemény, 2008 novemberében megállapodtak a KAP reform felülvizsgálatáról a tagországok agrárminiszterei. A 2003-s reformok finomhangolása volt a célja a javaslatcsomagnak és hozzájárult a vitákhoz, amelyek a mezőgazdaság jövőbeli prioritásával kapcsolatosak (1.ábra).

1. ábra: „A változó KAP: a főbb reformlépések sajátosságai (1992-2013)”

(Forrás: Vásáry, 2017)

	1992. évi reform	Agenda 2000	2003. évi reform	„Health Check” 2008	KAP reform 2013
terméktöbblet csökken		a reform folyamata folytatódik	piaci orientáció	piaci orientáció fokozása	versenyképesség erősítése
környezetvédelem		versenyképesség	fogyasztói elvárások	kiigazítás	közjavak szerepe
jövedelemstabilizáció			vidékfejlesztés erősítése	új kihívások	vidékfejlesztés átalakulása
költségvetési stabilizáció		vidékfejlesztés	környezetvédelem	kockázatkezelés költségvetési felülvizsgálat	piaci kockázatkezelés

A megállapodás tartalmazta a moduláció mértékének növelését, mely hatására a közvetlen kifizetések összege csökken a mezőgazdasági termelők részére; a vidékfejlesztési alapba helyeződnek át a fennmaradó pénzeszközök. Ennek következtében lesznek olyan kihívások, mint például a hatékony vízgazdálkodás, éghajlatváltozás, biológiai sokféleség védelme és a zöld energiatermelés, melyeket tudni fog kezelni az európai mezőgazdasági ágazat. Lehetőség adódott az érzékeny térségekben élő tejtermelők részére való segítségnyújtásra is a tagállamok részéről. A KAP 3 területét érintette érdemben a döntés:

1. Vidékfejlesztési célokra pénzeszközök átcsoportosítása a közvetlen kifizetésekből
Magyarország esetében, mint új tagállam, az induló év 2012 volt.
2. Kölcsönös megfeleltetés: egyes környezetvédelmi, állatjóléti és élelmiszerminőségi előírások betartása elengedhetetlen volt a mezőgazdasági termelőknek a támogatások igénybevételehez, ha nem tartotta be őket, támogatáscsökkentéssel kellett számolnia.
3. Segítségnyújtás a speciális problémákkal küzdő ágazatoknak: A tagállamok, ágazatonként, a megállapodás szerint felhasználhatták a nemzeti felső határuk 10%-át elkülönítve, amelyeket közvetlen kifizetések céljára fordíthatnak (amelyek a környezet védelme, termékek minőségének és forgalmazásának javítása érdekében létrehozott intézkedésekkel kapcsolatosak).
4. Támogatás függetlenítés: a közvetlen kifizetések a KAP reform keretében a mezőgazdasági termelőknek, nem kapcsolódnak meghatározott termék termeléséhez, azonban vannak olyan tagállamok, akik továbbra is a termeléstől függő támogatások egy részét fenntartják.
5. Kiegészítő támogatás az EU12 mezőgazdasági termelőinek: Közös kérés volt az új tagországok részéről, hogy a KAP állapotfelmérése a támogatási szintek közötti különbség csökkentését segítse el a régi és az új tagországok között, melyet a Bizottság el is fogadott.
6. SAPS – az egységes területalapú támogatási rendszer meghosszabbítása: 2013. december 31-ig az egységes támogatási rendszerre nem kötelező az áttérés (az uniós tagállamok, akik az egyszerűsített SAPS-ot alkalmazzák, 2013-ig alkalmazhatják).
7. SPS átállás bejelentés: Jóval részletesebben – a korábbiakhoz képest – szabályozta az SPS átállásra vonatkozó, tárgyévet megelőző augusztus 1-jei bejelentés tartalmát. (Halmai, 2020)
8. Tejkvóta: a rendszer megszűnt (2015 áprilisáig élt.)

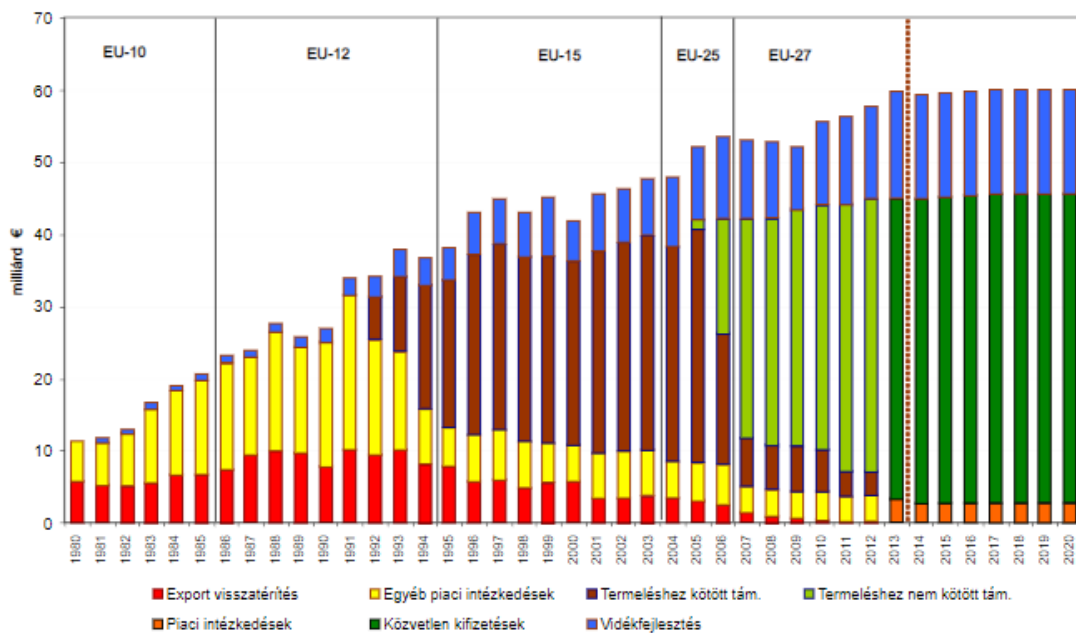
A Közös Agrárpolitika 2013 utáni jövőjéről már 2008-ban megkezdődtek az eszmecsere, több hivatalos állásfoglalás és közlemény érkezett a különböző tagállamok és szervezetek részéről. A 2013 utáni Közös Agrárpolitikának – a bizottsági javaslat értelmében – egyrészt hatékonyabbnak és innovatívabbnak, másrészt zöldebbnek és egyszerűbbnek kell lennie ahhoz, hogy az új kihívásokra megfelelően tudjon reagálni, mint például az éghajlatváltozás, bővülő élelmiszerigény és munkahelyteremtés. (Halmai, 2020; Vásáry, 2017)

A Közös Agrárpolitikát kezdetben az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garanciaalap (EMOGA) finanszírozta, mely 1962-ben a Római szerződéssel együtt jött létre. A 2007-2013 közötti tervezési időszakban a kifizetésekért felelős szerveknél kisebb változás történt, kettő

eltérő alapot hoztak létre az EMOGA helyett (1290/2005/EK rendelet alapján), mindezt azért, hogy a vidékfejlesztés nagyobb figyelmet kapjon. Létrejött az Európai Mezőgazdasági Garanciaalap (EMGA) és az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap (EMVA). (Országgyűlés, 2017)

A 2. ábra szemlélteti a Közös Agrárpolitika támogatási formáinak jelentős mértékű szerkezeti változásait. Jól látható, hogy egyes intézkedések hogyan és mikor szűntek meg, míg egyéb támogatások pedig megjelennek velük egy időben. A 3 legfontosabb támogatási forma az utóbbi időszakban a közvetlen kifizetések, a piaci intézkedések és a vidékfejlesztés volt. (European Commission, 2016)

2. ábra: Közös Agrárpolitika támogatási formáinak szerkezeti változásai
(Forrás: European Commission, 2016)

Forrás: DG Agriculture and Rural Development

2011 = Költségvetés; 2012 = Költségvetés-tervezet;

2013 = EMGA felső határérték (közvetlen kifizetés és piaci intézkedés) + 2. Pillér előirányzat.

A vidékfejlesztés 2013-ban magában foglalja az önkéntes modulációt (Egy.Kir) és a 73/2009 Rend.136. cikkben az EMVA javára átcsoportosítható összeget "unspent amounts". Mivel ezek megszűnnek 2013 végén, az összegek visszakérülnek a közvetlen támogatások borítékba 2014-ben.

3

2.1.3. Agrártámogatások

Az Unióba lépés előtt megtörténik az ország vidékfejlesztési feltárása, stratégiájának megtervezése, a vidékfejlesztési menedzserek hálózatának megszervezése (akik az uniós csatlakozásra való felkészülésben segítették a lakosságot). (Bíró & Nemes, 2014)

Több, úgynevezett „előcsatlakozási” program segítette az országok felkészülését Európai Unió szinten a csatlakozáshoz. Céljuk, hogy a tagjelölt országok részére uniós támogatásokat nyújtson. Ilyenek voltak: PHARE, ISPA, SAPARD, CARDS (összevonták őket 2007 óta egy nagy előcsatlakozási támogatási eszközbe, mely többéves programokat finanszíroz). (Buday-Sántha, 2011)

- *PHARE program*: a PHARE támogatás az előcsatlakozási alapok egyike 1990 óta, melyet az Európai Közösség kezdeményezésére alakítottak ki és melynek fő célja elsősorban Lengyelország és Magyarország felzárkóztatása volt, majd a későbbiekben több országra is kiterjedt (pl. Bosznia-Hercegovina, Bulgária stb.). E támogatás az európai uniós csatlakozáshoz, valamint a gazdaságátalakításhoz nyújtott segítséget. (Buday-Sántha, 2011)
- *Instrument for Structural Policies for Pre-Accession (ISPA) program*: a tagjelölt ország számára a közlekedésre és környezetvédelemre nyújtott támogatást (Buday-Sántha, 2011)
- *Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development (SAPARD) program*: különleges segélyprogram a mezőgazdaság és vidékfejlesztés számára. Célja volt, egy fenntartható és versenyképes mezőgazdaság kialakítása, mellyel együtt az ágazat által okozott káros környezeti hatásokat kívánták csökkenteni egy ütemben. Az 1268/99 EK rendelet szabályozza működését. A vidéki térségek fejlesztése, a munkahelyek számának növelése is szerepet kap, mégis a közösségi jogszabályok elsajátítása szerepelt az első helyen. Egy 7 évre szóló, mezőgazdasági és vidékfejlesztési tervet kellett készítenie minden leendő Európai Unió tagállamnak (a KAP célkitűzéseit követve), melyben megindokolták és alátámasztották az országok a segélykérelem okát. 2002 végén – sok nehézség után – indult el hazánkban a program. (Kónya, 2012)

Az EU-hoz hazánk 2004-ben csatlakozott, mely jelentős alkalmazkodást vont maga után gazdasági és társadalmi téren is. Az Európai Unió jogrendszerén alapuló regionális gazdasági és közigazgatási rendszereket és további intézményeket hoztak létre és ezen jogrendszerek a forrásokhoz való hozzáférést biztosították, amelyek következtében javult a versenyképesség és az infrastruktúra kiépítése. A 2004-ben Unióhoz csatlakozott országok részére bevezették a SAPS-t, másnéven az egységes területalapú támogatást, de nem kapták meg a SAPS teljes összegét az új csatlakozó országok gazdálkodói, hanem kompenzációként top-up támogatást kaptak (kiegészítő nemzeti támogatás). Hazánk vidékfejlesztési finanszírozását az Európai

Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alap biztosította; azt, hogy hazánk az adott időszakban milyen célokra fordíthatja a támogatások pénzügyi keretét, a Nemzeti Fejlesztési Terv (NFT) határozta meg. Jelentős volt mezőgazdasági szempontból a Nemzeti Vidékfejlesztési Terv (NVT) és az Agrár- és Vidékfejlesztés Operatív Program (AVOP). Ekkor beszélhetünk a 2004-2006 közötti periódusról az agrártámogatásoknál. (Bíró & Nemes, 2014)

- *Agrár- és Vidékfejlesztés Operatív Program (AVOP)*: célja, hogy segítse a vidéki térségek felzárkóztatását, az élelmiszerfeldolgozás és a mezőgazdasági termelés versenyképességét javítsa. „Versenyképes alapanyag termelés megalapozása a mezőgazdaságban” volt az elsődleges célkitűzés, ez a keretösszeg 58%-át tette ki; míg az „Élelmiszer-feldolgozás korszerűsítése” 14%-ot, a „A vidéki térségek fejlesztése” 25,5% részt. A programban észrevehető, hogy a modernizációra, technikai fejlődésre fektette a hangsúlyt a mezőgazdaságban, de szerepet kapott kis mértékben a munkahely teremtés és körülmények javítása is. (Bíró & Nemes, 2014)
- *Nemzeti Vidékfejlesztési Terv*: az EMOGA Garanciarészlegéből finanszírozott vidékfejlesztési intézkedések hazai végrehajtásának rendszerét foglalta egységes keretbe. A vidékfejlesztési politika célja a vidéki térségek további lemaradásának megakadályozása, vidéki térségben élő emberek életminőségének javítása, a felzárkózás esélyének biztosítása volt. Tartalma a vidékfejlesztés integrált megközelítéséhez képest szűkített volt. Intézkedései: agrár-környezetgazdálkodás; kedvezőtlen adottságú vagy környezetvédelmi korlátozások alá eső területek támogatása; az Unió környezetvédelmi, állatjóléti és higiéniai követelményeinek való megfelelés támogatása; korai nyugdíjazás; mezőgazdasági területek erdősítése; termelői csoportok létrehozásának és működtetésének támogatása; szerkezetátalakítás alatt álló, félig önellátó gazdaságok támogatása és a technikai segítségnyújtás.

2007-2013 közötti periódusban, az előző két finanszírozási formát felváltva, megjelenik az új Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap (EMVA). Az új szabályrendszer bevezetésének köszönhetően az elérhető támogatás összege jelentősen megnőtt, az EU tagállamai nagyobb teret kaptak az enyhébb szabályozás által. Meghatározták a 2003-ban történt felülvizsgálat alapján az adott időszak költségvetését és célkitűzéseit. (Országgyűlés, 2017)

A tagállamoknak vidékfejlesztési stratégiát, valamint a végrehajtására, pedig vidékfejlesztési programot kellett kidolgozniuk az EMVA-ból nyújtandó vidékfejlesztési

támogatás lehívására. Az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (ÚMVP) intézkedésein keresztül olyan támogatás hívható le, mely jórészt az agrárium versenyképességét javítja, a természeti és a vidéki épített környezet értékeinek megőrzését célozza, illetve térségi gazdaságélénkítési beruházásokra fordítható. Az ÚMVP tengelyei:

- 1. tengely: a mezőgazdasági és erdészeti ágazat versenyképességének javítása. A hazai agrárium versenyképesebbé tétele; kertészet modernizálása, megújuló energiaforrások elterjesztése, állattartás körülményeinek javítása, erdészeti fejlesztések az üzemek korszerűsítése mellett.
- 2. tengely: a környezet és vidék fejlesztése. Hozzájárul a környezeti terhelés csökkentésén, az erdőterületeken végzett beruházások támogatásán, a fenntartható tájhasználat kialakításán és a környezetvédelmi szolgáltatások biztosításán keresztül a vidéki területek környezettudatos fejlődéséhez.
- 3. tengely: a vidéki élet minősége és a vidéki gazdaság diverzifikálása. Az intézkedések a vidéki térségekben élők életminőségének javítására, jövedelemtermelési lehetőségeire fókuszálnak. A települések népességmegtartó erejét kívánja szolgálni az új intézkedéscsomag, mikrovállalkozások fejlesztésével, agrárágazaton kívül munkahelyteremtéssel és helyi piac létrehozásával. Fontos még a vidéki örökség megőrzése, a turizmus- és falufejlesztés.
- 4. tengely: LEADER-program. Célja a vidéken élők segítése azért, hogy térségük hosszabb távú fejlesztési igényeit közösen átgondolják. A kistérségekben lakó emberek kreativitására épül, a helyi szervezeteket, intézményeket, vállalkozásokat arra ösztönzi, hogy együttműködve hozzanak döntéseket a térség hosszú távú fejlődéséről. A program legfőbb erénye, hogy sikeres elbírálása után helyben, saját maguk döntenek a nyertes helyi közösségek az EU-tól lehívható pénzek felhasználásáról. (UMVP, 2007)

2.1.4. KAP I. pillér

Magyarországon 2015-ben bevezetésre került rendszer elemei, a közvetlen támogatások, a 3. ábrán láthatóak. (Főbb döntési pontok a közvetlen támogatások hazai alkalmazásával kapcsolatban, 2014)

3. **ábra:** A közvetlen támogatások új rendszere Magyarországon

(Forrás: Főbb döntési pontok a közvetlen támogatások hazai alkalmazásával kapcsolatban, 2014)

Degresszivitás	KÖTELEZŐ ELEMÉK <ul style="list-style-type: none"> Alaptámogatás (SAPS) „Zöld” komponens Fiatal gazdálkodóknak juttatott támogatás 	+	ÖNKÉNTES ELEMÉK <ul style="list-style-type: none"> Termeléshez kötött támogatás 	Degresszivitás
VAGY				
Az ország számára önkéntes, a gazdák számára választható elem A kisgazdaságok számára kialakított egyszerűsített támogatási rendszer				

A 1. táblázat szemlélteti a korábbi években alkalmazott támogatási rendszer elemeit (2014-ben, majd 2015-től), melyekből egyes elemek szinte változatlan formában fognak 2015 után tovább működni, azonban más jogcímek teljesen újak lesznek.

1. táblázat: Az egyes közvetlen támogatási jogcímek alakulása 2014-ben és 2015-ben (Forrás: Vásáry, 2017)

Jogcímek 2014-ben	Jogcímek 2015-től
SAPS, területalapú támogatás	Alaptámogatás SAPS elven + zöldítés
Elkülönített támogatások (cukor, zöldség, gyümölcs, bogyós gyümölcs)	Termeléshez kötött támogatás (cukor, zöldség, gyümölcs)
Termeléshez kötött jogcímek (tej, rizs)	Termeléshez kötött támogatás (tej, rizs)
Termeléstől elválasztott jogcímek (kérődző, zöldség, gyümölcs, dohány, biztosítási díjtámogatás)	Termeléshez kötött támogatás (kérődző, zöldség, gyümölcs)
Átmeneti nemzeti támogatások	Átmeneti nemzeti támogatások (évente csökkentő kerettel)

A támogatásokról kicsit részletesebben:

- Alaptámogatás: 2004 óta alkalmazzák hazánkban is. Területalapú támogatási elven működik (SAPS), feltétele, hogy támogatási kérelmet nyújtson be a gazdálkodó és rendelkezzen legalább 1 hektár támogatható területtel.

- Zöldítés: mezőgazdasági gyakorlatokra adható támogatás, mely előnyös az éghajlat és a környezet szempontjából (mentesül a gazdálkodó, ha csatlakozik mezőgazdasági kistermelői támogatási rendszerhez, vagy ökológiai tanúsítvánnyal rendelkező (EFA) területen gazdálkodik).
- Termeléshez kötött támogatások: a gazdák az új KAP rendszerben, az eddigiekhez képest, nagyobb mértékben kaphatnak e fajta támogatásokat. Az alábbi ágazatok részesültek 2015-től a megnevezett támogatásban: tejhasznú tehén, hízott bika, húshasznú anyatehén, juh, cukorrépa, rizs, ipari zöldségek, zöldségnövények, fehérjenövények, gyümölcsültetvények és bogyósok.
- Kisgazdák támogatása: azaz a mezőgazdasági kistermelői rendszer. A támogatás egyösszegű, igénybe veheti minden termelő, aki minimum 1 hektáros területtel rendelkezik. E jogcím helyettesít minden közvetlen kifizetést, és mentesíti a gazdálkodót a zöldítés követelményeinek teljesítése alól.
- Degresszió: a csökkentés rendszere. Nem vonatkozik a termeléshez kötött támogatásokra és a zöldítési komponensre, csak a területalapú támogatásokhoz és a vidékfejlesztési programok finanszírozására használható fel a felszabadult összeg.
- Fiatal mezőgazdasági termelők támogatása: a mezőgazdasági tevékenység megkezdésétől számított 5 éves időtartamra nyújtható a támogatás. (Lásd: későbbiekben részletesebben) (Halmai, 2020; Vásáry, 2017)

A piaci intézkedések: A nagy ár ingadozások ellensúlyozásának érdekében az uniós agrárpiacokon, a Közös Agrárpolitikán belül több szabály jött létre. A közös piacszervezés biztosítja – az egységes piac zökkenőmentes működésének elősegítése révén – a mezőgazdasági termékek elérhetőségét, biztonságosságát, megfizethetőségét és sokféleségét. (Közös agrárpolitika, 2023)

2.1.5. KAP II. pillér

A Közös Agrárpolitika II. pillére az Unió vidékfejlesztési politikája, melynek célja egyrészt az Unió vidéki térségeinek támogatása, másrészt a XXI. század kihívásainak (számos gazdasági, társadalmi és környezeti) kezelése. Az első pillérhez képest rugalmasabb, mivel lehetővé teszi hatóságok (nemzeti, regionális és helyi) számára, hogy kialakítsák egy európai intézkedéscsomag kínálatából választható lehetőségek közül a saját többéves vidékfejlesztési programjaikat.

A II. pillér programjai egyrészt uniós alapokból (EMVA), másrészt nemzeti vagy regionális források társfinanszírozásából valósulnak meg, az első pillérrel ellentétben (az Unió fedezi teljes egészében a finanszírozását). (A KAP második pillére, 2022; Horváth & Nagy, 2012)

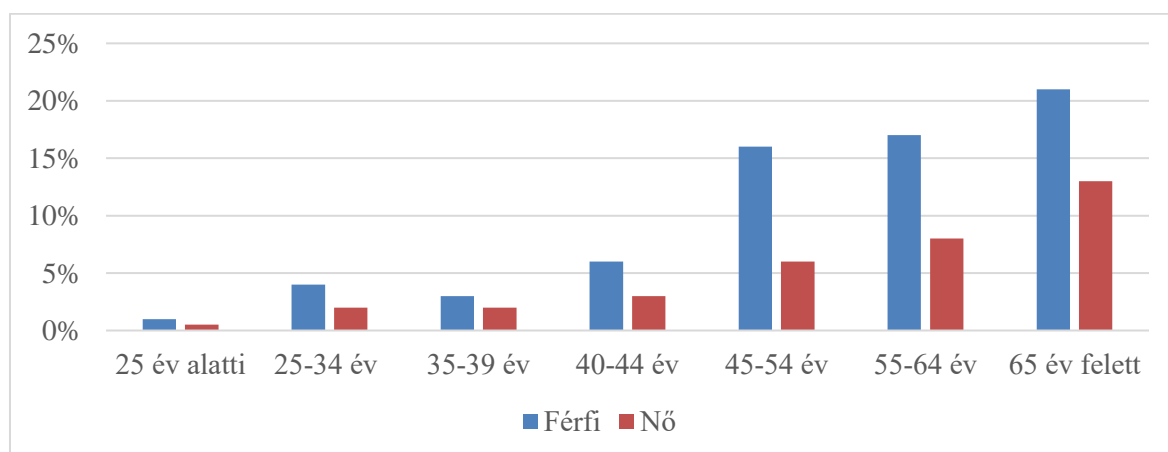
2.2. Generációváltás az Európai Unióban és Magyarországon, szakképzettségek

Az egyik legnagyobb kihívás a mezőgazdaság jövőjének szempontjából a generációs megújulás, hiszen évtizedek óta probléma az Európai Unióban és hazánkban is a gazdaságvezetők elöregedése, a támogatások és intézkedések ellenére is, melyek a fiatal gazdákat segítik.

2.2.1. Gazdálkodók korösszetétele

A gazdaságvezetők azok, akik felelősek a gazdaság működtetésének szokásos napi pénzügyi és termelési rutinjaiért. Gyakran a gazdaság vezetője egyben a gazdaság tulajdonosa is. 2020-ban az Európai Unió 9,1 millió gazdaságában a mezőgazdasági üzem vezetőinek valamivel több, mint kétharmada férfi volt (68,4%), melyet a 4. ábra mutat be. A mezőgazdasági vezetők többsége (több mint fele – 57,6%) legalább 55 éves volt, mindkét nemet figyelembe véve. A gazdaságvezetőknek mindössze 11,9%-a volt fiatal gazdálkodó (mindkét nem esetében). (European, 2022; Eurostat, 2023; Farmers and the agricultural labour force - statistics, 2022; Szabó és mtsai., 2022)

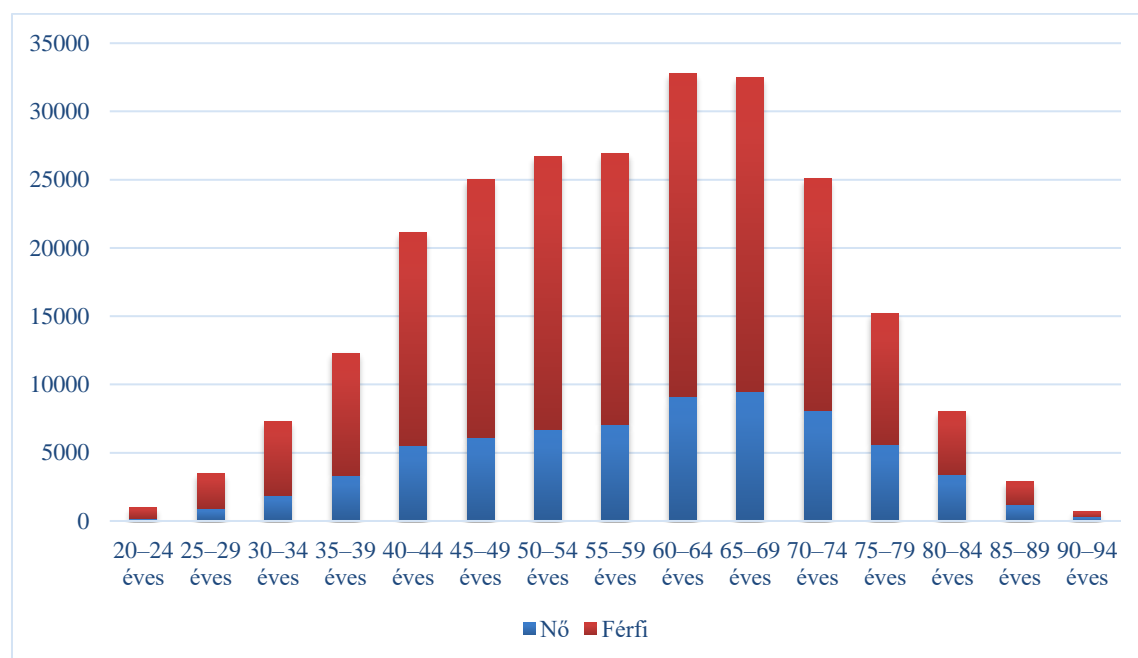
4. **ábra:** A gazdaságvezetők korosztályai, nemek szerint az EU-ban 2020
(Forrás: *Farmers and the agricultural labour force - statistics, 2022, nyomán*)

Hazánkban is megfigyelhető ez a tendencia, melyet az 5. ábra szemléltet. Az itthoni gazdaságokat figyelembe véve az összes irányító 71%-a férfi, míg a férfi irányítók aránya jelentősen magasabb a fiatalabb korosztályokban. A hazai tendencia is követi az EU-s tendenciát, hiszen a fiatal gazdálkodók aránya rettentően alacsony, míg az idősebb generáció aránya pedig kimagaslóan magas. (Agrárcenzus-eredmények – Mezőgazdasági munkaerő, generációváltás, 2022)

5. ábra: Gazdálkodók száma nemenként, életkor-kategóriák szerint Magyarországon, 2020

(Forrás: Agrárcenzus-eredmények – Mezőgazdasági munkaerő, generációváltás, 2022 nyomán)

2.2.2. Szakképzettség a mezőgazdaságban

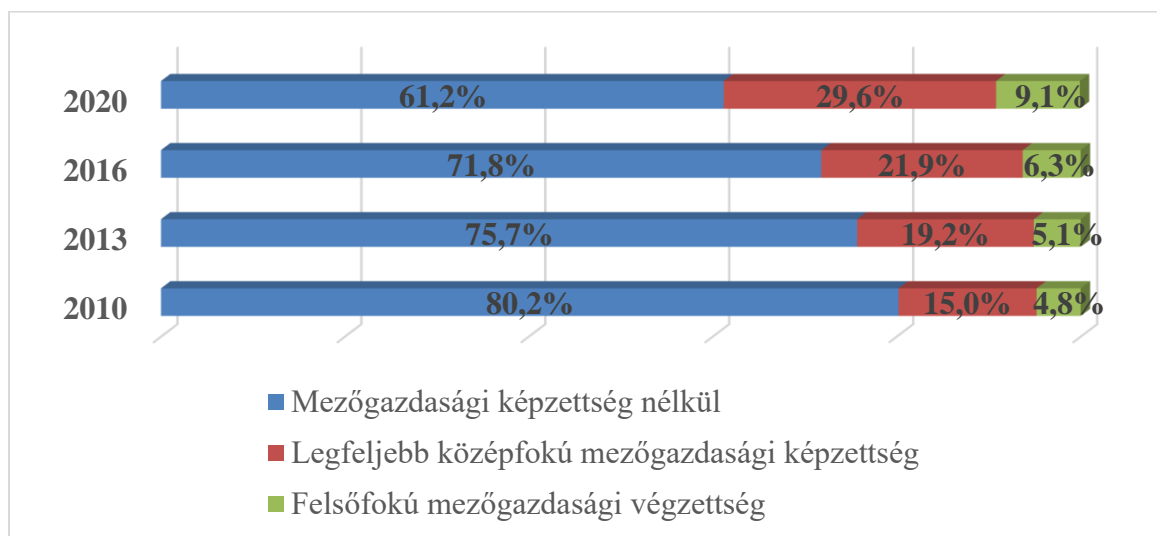
Magyarországon, a mezőgazdasági képzettség nélkül, tapasztalataikra támaszkodó gazdaságok irányítóinak aránya jelentősen lecsökkent, arányuk a 2010-ben megfigyelt 80%-ról 61%-ra esett, azonban így is majdnem 150 ezer gazdaságot továbbra is úgy irányítanak, hogy nincs valódi mezőgazdasági képzettségük. (6. ábra)

Az elmúlt 10 év során (2010-2020 között) nem csak az arányuk nőtt meg a mezőgazdasági végzettséggel rendelkező irányítóknak, hanem az abszolút száma is. A megnevezett változások jellemzően az egyéni gazdaságok körében mentek végbe, míg a

gazdasági szervezetek körében az elmúlt 4 év során a képzettség nélküli irányítók aránya és száma nőtt. (Agrárcenzus-eredmények – Mezőgazdasági munkaerő, generációváltás, 2022)

6. ábra: A gazdaságok számának megoszlása az irányító képzettsége szerint Magyarországon

(Forrás: Agrárcenzus-eredmények – Mezőgazdasági munkaerő, generációváltás, 2022 nyomán)

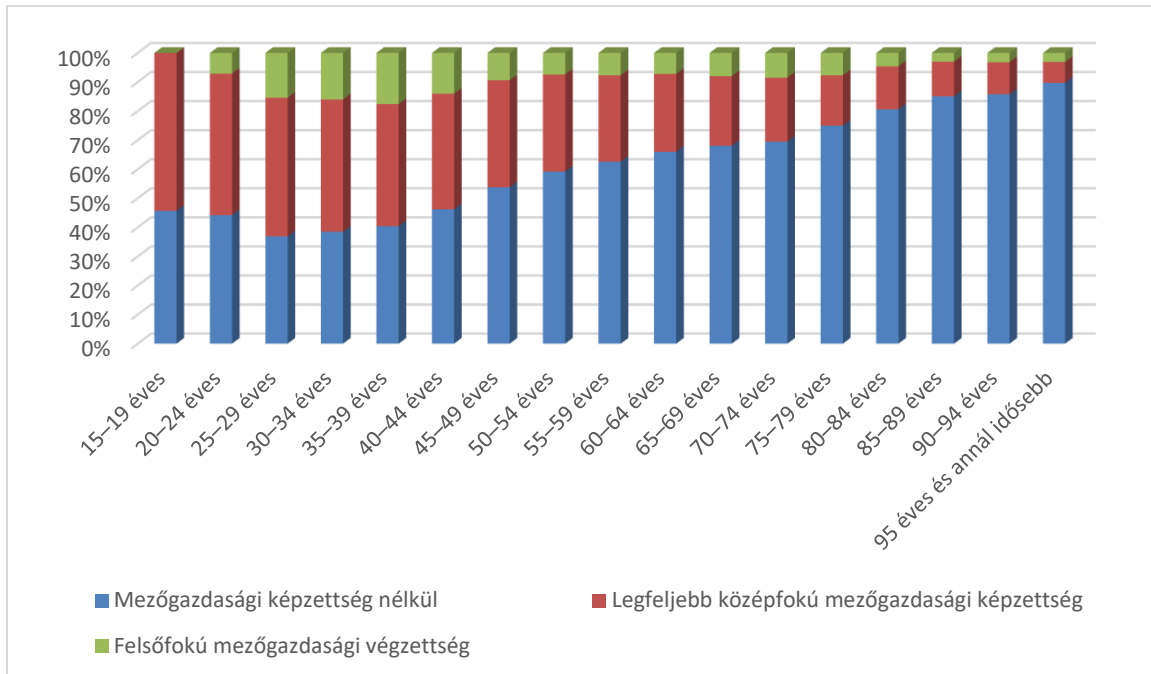

A 25 és 44 év közötti korosztályban figyelhető meg felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya és megfigyelhető egyúttal, hogy a fiatalabbak többsége rendelkezik valamilyen mezőgazdasági végzettséggel és minél idősebb az irányító, annál jellemzőbb, hogy csak tapasztalati úton szerzett tudása van (7. ábra).

Elmondható, hogy 2020-ra 28%-ra nőtt a mezőgazdasági végzettséggel irányítók aránya a 2010-es 12%-os arányhoz képest. (Agrárcenzus-eredmények – Mezőgazdasági munkaerő, generációváltás, 2022)

7. ábra: Az irányítók számának megoszlása mezőgazdasági képzettségük szerint, életkor-kategóriánként Magyarországon 2020

(Forrás: Agrárcenzus-eredmények – Mezőgazdasági munkaerő, generációváltás, 2022 nyomán)

2.2.3. Fiatal gazda támogatás

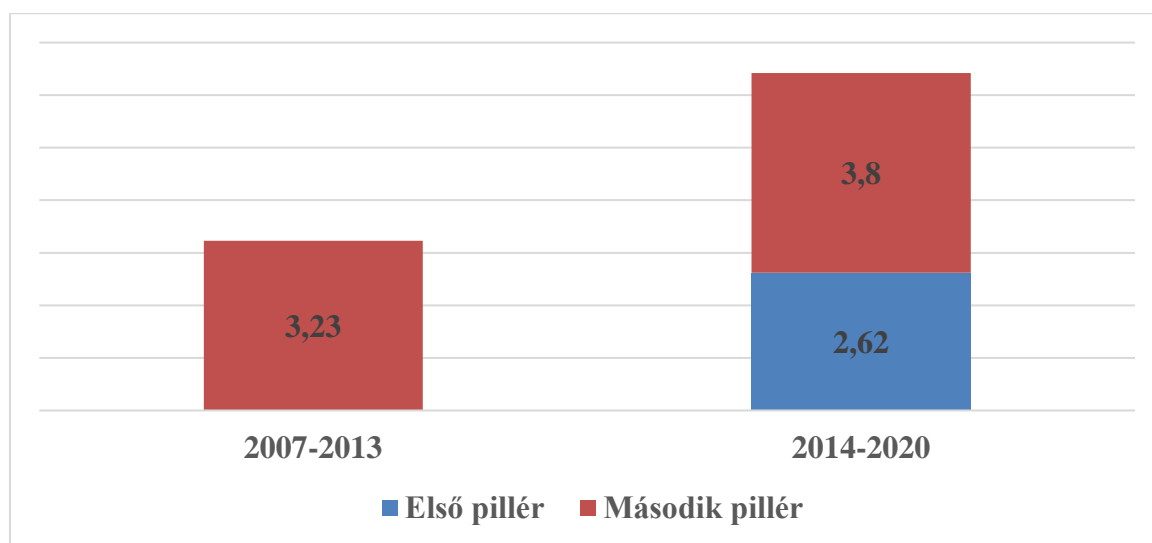
Fiatal mezőgazdasági termelőnek (2007-2020-as időszak) számít az első pillér esetében, minden olyan személy, aki 40 évesnél nem idősebb a kérelem benyújtásának évében és aki először hoz létre mezőgazdasági üzemet mezőgazdasági üzemvezetőként, vagy aki a kérelem benyújtását megelőző 5 évben hozott létre ilyen üzemet. A második pillér esetében pedig, minden olyan személy, aki 40 évesnél nem idősebb a kérelem benyújtásának évében és aki először hoz létre mezőgazdasági üzemet mezőgazdasági üzemvezetőként, valamint megfelelő szakképzettséggel és szakmai alkalmassággal rendelkezik.

A 2007-2020-as időszakban az uniós költségvetésből kifejezetten a fiatal mezőgazdasági termelők támogatására elkülönített összeg 9,6 milliárd euró volt, mely esetében a 2007-2013-as időszak összege 3,2 milliárd euró volt (második pilléres támogatásként nyújtottak a tevékenység elindításához), mely összeg megkétszereződött a 2014-2020-as időszakra, azaz 6,4 milliárd euróra nőtt (főként a fiatal termelőknek nyújtott, első pilléres kiegészítő közvetlen kifizetések bevezetésének köszönhetően). (8. ábra) A tevékenység

elindításához nyújtott, 2. pilléres támogatások tagállami társfinanszírozás összegével együtt a közkiadás teljes összege 18,3 milliárd euró volt. (10/2017. sz. Különjelentés, 2020)

8. ábra: A fiatal mezőgazdasági termelők támogatására elkülönített uniós költségvetés az első pillér (EMGA) és a második pillér (EMVA) keretében, a 2007-2013-as, illetve a 2014-2020-as programozási időszakban milliárd euróban

(Forrás: 10/2017. sz. Különjelentés, 2020 nyomán)

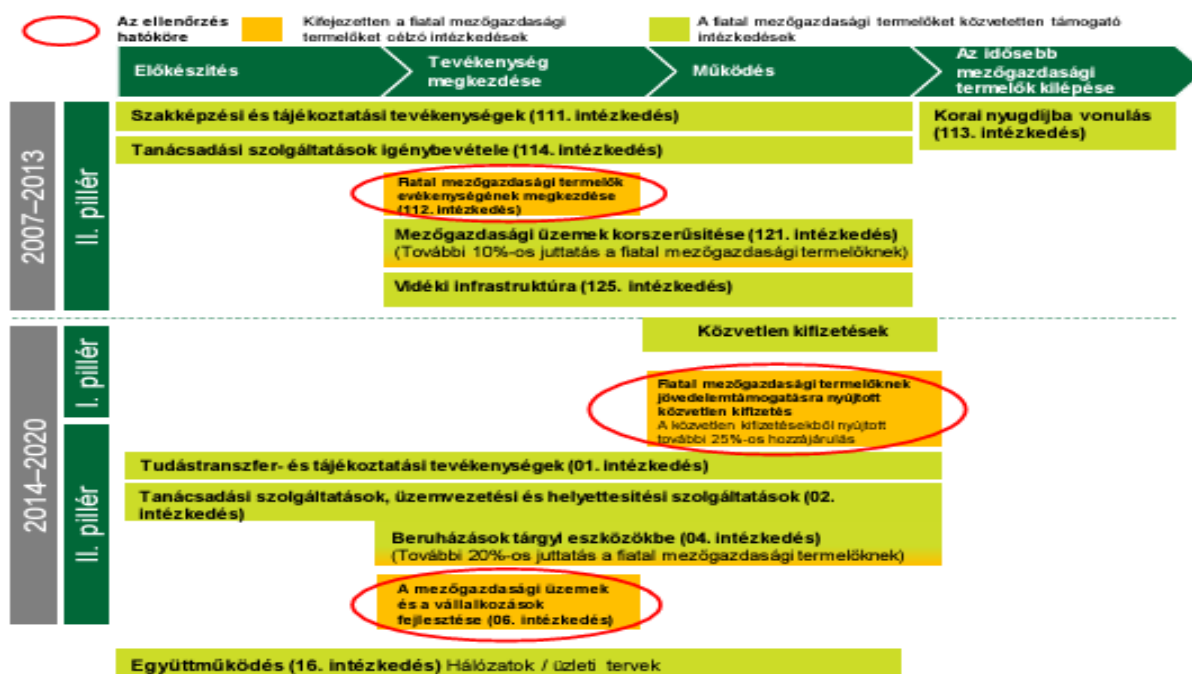

Még a 1980-as években került sor a fiatal mezőgazdasági termelők támogatásának bevezetésére, 2000 óta a második pillér keretében folyósították az összegek döntő részét a fiatal mezőgazdasági termelők tevékenységének elindításához nyújtott támogatásként. (10/2017. sz. Különjelentés, 2020)

A 2014-2020-as periódusban, ezt az intézkedést, a „mezőgazdasági üzemek és a vállalkozások fejlesztése” nevű intézkedés követte; ebben a periódusban az első pillér keretében további támogatást is bevezettek, a fiatal mezőgazdasági termelőknek a közvetlen kifizetésen felül 25%-ot juttatva. A 9. ábra szemlélteti a 2007-2020-as időszakban, azokat az uniós intézkedéseket áttekintve, melyek a fiatal mezőgazdasági termelőket célozták.

9. ábra: 2007-2020-as időszakban a fiatal mezőgazdasági termelőket célzó uniós intézkedések

(Forrás: 10/2017. sz. Különjelentés, 2020 alapján)

Az 1. melléklet pedig tartalmazza azt a táblázatot, mely összeveti a fiatal mezőgazdasági termelőket célzó támogatások főbb jellemzőit mindkét pillér esetében a 2014-2020-as időszakban. (10/2017. sz. Különjelentés, 2020)

A fiatal gazda induló támogatás 2000-2006 között Magyarországon 5488 ezer euró (nincs korai nyugdíj program), míg a 2007-2013 periódusban ez az összeg megemelkedett 49993 ezer euróra (már volt korai nyugdíj program lehetőség). (Directorate-General for Agriculture and Rural Development (European Commission), 2010)

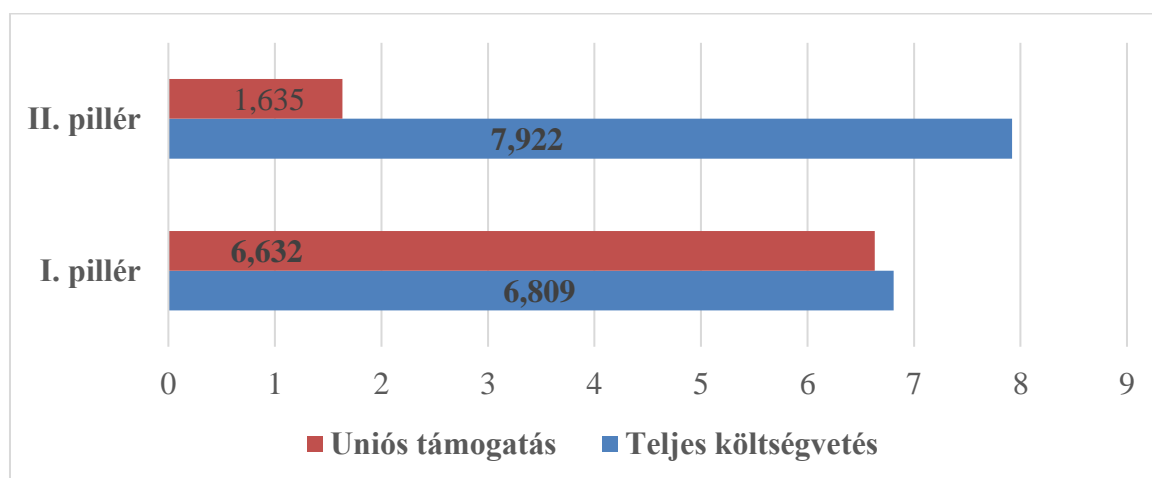

2.3. KAP 2023-2027

Magyarország Stratégiai Terve alapozza meg a Közös Agrárpolitika 2023-tól kezdődő időszakát, mely egészen 2027-ig a támogatások feltételrendszerét szabályozza. A megreformált KAP célja, hogy az EU környezetvédelmi és éghajlat-politikai céljainak eléréséhez a mezőgazdasági ágazat hozzájárulását fokozza, nagyobb rugalmasságot tegyen lehetővé az intézkedések helyi viszonyokhoz való igazítása terén a tagállamok részére, valamint a kisebb gazdaságoknak célzottabb támogatást nyújtson. Az új periódusban, azaz 2023-2027 között, megváltoztak a támogatások feltételei. Új támogatási formákat vezettek, a régiéket „megszüntetve”, a jogosultságok megváltoztak, valamint módosultak a kötelező és önkéntes elemek tartalmi is. Az új időszak költségvetése hazánkban az alábbiak szerint alakul, melyet a 10. ábra szemléltet. (A 2023–2027-es időszakra szóló közös agrárpolitika, 2023; European Commisision D.-G. for A. and R. D., 2023)

10. ábra: KAP költségvetés keretében felhasználható források Magyarországon (milliárd euróban)

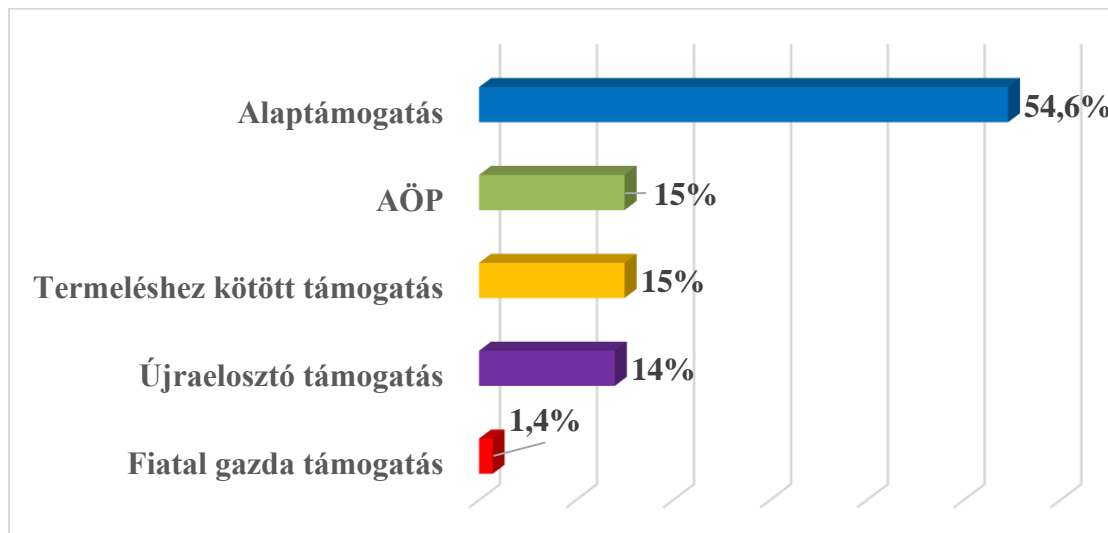
(Forrás: Saját szerkesztés KAP kiadványok (2023) adatok alapján)

Az I. pillér teljes költségvetése 6,809 milliárd euró, melyből a közvetlen támogatásokra fordítható összeg 6,632 milliárd euró, ami 100%-ban uniós forrásból érkezik. A II. pilléres vidékfejlesztésre 7,922 milliárd euró jut, mely összeg 20,6%-a uniós forrás, a fennmaradó 79,4% - kormányzati döntés alapján - hazai forrás. A közvetlen támogatások megoszlása az alábbiak szerint alakul: az alaptámogatás 54,6%, a termeléshez kötött támogatások 15%, az agro-ökológiai program (AÖP) szintén 15%, az újra elosztó támogatás 14%, míg a fiatal gazda támogatás csak 1,4%, melyet a 11. ábra is szemléltet. (Agrárminisztérium, 2023)

11. ábra: Közvetlen támogatások megoszlása 2023-2027

(Forrás: Saját szerkesztés Agrárminisztérium, 2023 adatok alapján)

2.3.1. Fiatal gazda támogatás a 2023-2027 periódusban Magyarországon

A Közös Agrárpolitika fő célkitűzései közül, az egyik a fiatalabb generáció megtartása, a mezőgazdasági tevékenység átörökítése. Az intézkedés I. pilléren belüli létjogosultság indoka, a mezőgazdaságban foglalkoztatottak előregedése. Megjelenik mind az I., mind a II. pillérben párhuzamosan a fiatal gazdák támogatási lehetősége és azok egyidejű igénybevétele is lehetséges.

Az eddigi fiatal gazda támogatáshoz képest, a jelenlegi periódusban kérvényezhető, az I. pillérben lehívható fiatal gazda támogatás jogosultsági kritériumai az alábbiak:

- a kérelmező legalább 18 éves és 40 évnél nem idősebb az alaptámogatási kérelem benyújtásakor
- legfeljebb 5 évig igényelhető a mezőgazdasági tevékenység megkezdésétől számítva
- a támogatást a fiatal mezőgazdasági termelő, vagy egy vagy több, a fiatal mezőgazdasági termelő tényleges és hosszú távú ellenőrzése alatt álló jogi személy is igényelheti, melyet az egységes kérelem tekintetében évente kell megtenni

- nyilatkoznia kell az alaptámogatási kérelmet első alkalommal benyújtó kérelmezőnek arról, hogy a tevékenységét a kérelem benyújtása előtt kezdte meg rövid idővel csupán
- rendelkezik mezőgazdasági vagy erdészeti végzettséggel: ez az egyik igen fontos változás 2023-tól a korábbiakhoz képest, hiszen a jogszabályban lefektetett, mezőgazdasági vagy erdészeti végzettséggel rendelkeznie kell a kérelmezőnek, mely 2 év releváns mezőgazdasági szakmai gyakorlattal kiváltható. (19/2023. (IV. 19.) AM Rendelet a Fiatal Mezőgazdasági Termelők Támogatásáról - Hatályos Jogszabályok Gyűjteménye, 2023)

Fontos változásnak számít az eddigiekhez képest még, hogy a korábbi 90 hektár helyett 2023-tól 300 hektárig igényelhetik a fiatal gazdák a fiatal gazda támogatást és annak összege is 2,5-szeresére emelkedik. A hektáronkénti támogatás becsült összege 157 euró.

Az 5 éves időtartamot még nem kitöltő fiatal gazdák, akik 2023 előtt léptek be, az 5 évből még fennmaradó években ugyanúgy igényelhetik a támogatást, azonban már az új, kedvezőbb fajlagos összegekre lesznek jogosultak az új feltételek teljesítésével és a magasabb hektárszámra is. (Kamara, 2023)

A KAP II. pillérén belül számos támogatást terveznek nyújtani a fiatal gazdáknak. A tervezett támogatások az alábbiak: Fiatal mezőgazdasági termelők elindulásának és beruházásainak támogatása (2024. 07. hóra tervezik a kiírást), Gazdaságátadás és gazdaságátvétel támogatása (2024. júliusára tervezik a kiírást), Fiatal erdőgazdálkodók támogatása (szintén 2024. közepére tervezik a kiírást). (KAP Stratégiai Terv Vidékfejlesztési Pályázati Menetrend, 2023)

A fent megnevezett pályázati felhívások előkészítését 2023 második félévében kezdik/kezdték meg. 2023 és 2025 között három olyan év várható a vidékfejlesztési támogatások esetében, amikor a VP és a KAP Stratégiai Terv párhuzamosan működik majd egymás mellett.

3. SAJÁT VIZSGÁLATOK

3.1. Célkitűzések

Diplomadolgozatom célkitűzése, a fiatal gazda támogatás és a hozzá kapcsolódó várakozások vizsgálata, bemutatása.

- Az első cél az, hogy megállapítsuk, hogy hozzá tud-e járulni a generációváltáshoz a fiatal mezőgazdasági termelők támogatása.
- A második cél az, hogy megállapítsuk, a fiatal mezőgazdasági termelők felhagynak-e a gazdálkodással az őket célzó támogatási forma megléte nélkül.
- A harmadik cél az, hogy megállapítsuk, hogy a fiatal mezőgazdasági termelők a fiatal mezőgazdasági termelőket célzó támogatási formák miatt lettek-e fiatal gazdák.

Miután a célkitűzéseimet megfogalmaztam, felállítottam a hipotéziseimet:

H1: A fiatal mezőgazdasági termelők támogatása hozzájárul a generációváltáshoz.

H2: Felhagynak a fiatal mezőgazdasági termelők a termeléssel az őket célzó támogatási forma megléte nélkül.

H3: A fiatal gazdák a fiatal mezőgazdasági termelőket célzó támogatások miatt lettek fiatal gazdák.

3.2. Anyag és módszer

Diplomadolgozatom megírásának alapját a szekunder és primer adatok sokasága adta. Szekunder adatnak számít minden olyan adat, melyet más probléma céljából már összegyűjtöttek, melyekhez gyorsan és könnyen hozzájuthatunk, rövid időn belül is. A gyors hozzáférésük azonban hátránnyal is járhat, hiszen előfordulhat, hogy a szekunder adatok nem pontosak, vagy nem megbízhatóak, nem teljesen naprakészek. (Naresh K. & Simon, 2009)

Dolgozatom szakirodalmi áttekintését szekunder forrásokra alapozva készítettem el, melyek segítségével be tudtam mutatni a Közös Agrárpolitikát részletekbe menően, az új 2023-2027 időszakját, a fiatal gazda támogatást és a generációváltást hazánkban és az EU-ban (melyekkel kiemelten foglalkoztam a célkitűzéseimet tekintve). A szekunder források között a

témához kapcsolódó szakmai anyagok, tudományos szakirodalom, statisztikai adatok feldolgozását vittem végre.

A szekunder adatokkal ellentétben, a primer adatok az adott probléma megoldására célzottan összegyűjtött adatok, mely során az adatgyűjtés nagyon összetett, magas költségekkel jár és hosszú időtartamot vesz igénybe. (Earl, 2001)

Primer adataim feltáró kutatási módszerrel, kvalitatív kutatási eljárás során keletkeztek, közvetlen megközelítés által (a megkérdezettek ismerik a projekt célját), mélyinterjúk során. A mélyinterjú egy közvetlen, strukturálatlan, személyes interjú, ahol egyetlen megkérdezettel beszélget egy képzett kérdező, olyan céllal, hogy feltárja nézeteit, érzéseit, attitűdjét egy adott kérdés vonatkozásában. (Naresh K. & Simon, 2009)

Úgy vélem, ez a kutatási mód segített abban, hogy az általam vizsgált témában a közvetlenül érintettek véleményét kikérjem, majd azt kielemezzem részletesen. Az általam vizsgált témához 10 főt kerestem fel, akik anonimitást kérve, a későbbiekben A, B, C, D, E, F, G, H, I, J betűként szimbolizálva szerepelnek a dolgozatomban.

A strukturált mélyinterjúkat egy több mint 15 kérdésből álló vázlat alapján vezettem le. Az interjúk során feltett kérdéseimet a *2. melléklet* tartalmazza. Minden interjú legalább 1 órát igénybe vett, de nem volt hosszabb 2 óránál. Az interjúkat 2024 februárjában folytattam, megvárva, hogy az új támogatási rendszerben is megtörténjenek az első kifizetések (a 2023. május-júniusi időszakban beadott Egységes kérelmek alapján), a gazdálkodók rendelkezzenek már az első benyomásaikkal, amiket részletesen meg tudnak osztani velem az interjúk során. A legvégén pedig személyes véleményt tudok kialakítani az interjúk során megismert információk alapján.

Az interjúkból származó eredmények feldolgozásához a klaszterelemzés módszerét is alkalmaztam. A klaszterelemzés csoportosítással foglalkozik, amelynél egyetlen rész/elem klasztertagságáról sem rendelkezünk előzetes információval. Ebben az esetben a legalapvetőbb feladat megtalálni azokat a változókat, amelyek a különbségeket okozzák a csoportok között (gyakori megoldása az, hogy az elemzést azoknak a változóknak a segítségével végzik, amelyek a faktorelemzés során jöttek létre). (Naresh K. & Simon, 2009) A klaszterelemzést IBM SPSS programmal, míg az összefüggésvizsgálatokat R Studio programmal készítettem el.

3.3. Eredmények és értékelésük

A személyes interjúimat úgy építettem fel, hogy egy ismerkedési szakaszon menjünk keresztül, melyből fel tudtam mérni, hogy kivel és mekkora mélységig tudok az adott témában elmerülni, nem elhanyagolva azt, hogy ez a beszélgetés, részemre, mint interjút készítő félnek és az interjúztatott félnek is komfortos legyen, ne érezzék ezt egyfajta kényszer válaszadásnak.

Az első interjúztatott személy, az „A” gazdálkodó volt, aki 21-25 év közötti férfi és gazdaságát 2022-ben alapította, a fiatal gazda támogatás miatt – többlet támogatás lehívásának céljából. A második, azaz a „B” gazda, az „A” gazdával egy korcsoportba tartozó férfi, de ő a gazdaságát előbb alapította, 2019-ben, ugyanúgy többlet támogatás lehívás céljából. A harmadik gazdálkodó (C-vel jelölve) már egy másik korcsoportba (26-30 év) tartozó férfi, aki gazdálkodási tevékenységét 2023-ban kezdte meg, szintén a fiatal gazda támogatás miatt, de nem többlethívás céljából, ő teljesen kezdő a szakmában, a gazdálkodás megkezdéséhez szükséges tőkét más ágazatból teremtette elő. A „D” gazda egy igen fiatal, 18-20 év közötti nő volt, aki 2020-ban kezdte egyéni gazdálkodását, szintén a fiatal gazda támogatás többletlehívásának céljából. Ugyanebbe a fiatal korcsoportba (18-20 év) tartozik az „E” megjelölésű férfi gazdálkodó, aki 2021-ben lett gazdálkodó, ugyancsak a fiatal gazda támogatás többletlehívása végett.

A következő interjúztatott gazdálkodóm („F” betűvel jelölve) egy 26-30 év közötti nő, aki a fiatal gazda támogatás miatt vágott bele a gazdálkodásba és teljesen kezdő, azaz nulláról kezdte tevékenységét 2023-ban (anyagi háttere meg van hozzá már máshonnan). A „G” megjelölésű férfi gazda, szintén 26-30 év közötti, fiatal gazda támogatás miatt lett gazdálkodó és teljesen nulláról kezdő, megfelelő anyagi háttérrel rendelkezik már máshonnan, tevékenységét 2023-ban kezdte meg. A 31-35 év közötti férfi, „H” gazda, a fiatal gazda támogatás miatt kezdte meg tevékenységét 2022-ben, többletlehívás végett. Ugyancsak ebbe a korcsoportba tartozik az „I” megjelölésű női gazdálkodó, aki a 2023-as évben a fiatal gazda támogatás többletlehívásának céljából lett gazdálkodó. Szintén női gazdálkodó a „J” megjelölésű gazda is, aki 26-30 év közötti és a fiatal gazda többlettámogatás végett lett gazdálkodó.

A kutatásban résztvevő gazdálkodók legfontosabb adatait a 2. táblázat foglalja össze.

2.táblázat: Kutatásban résztvevő gazdálkodók legfontosabb adatai, általános információ

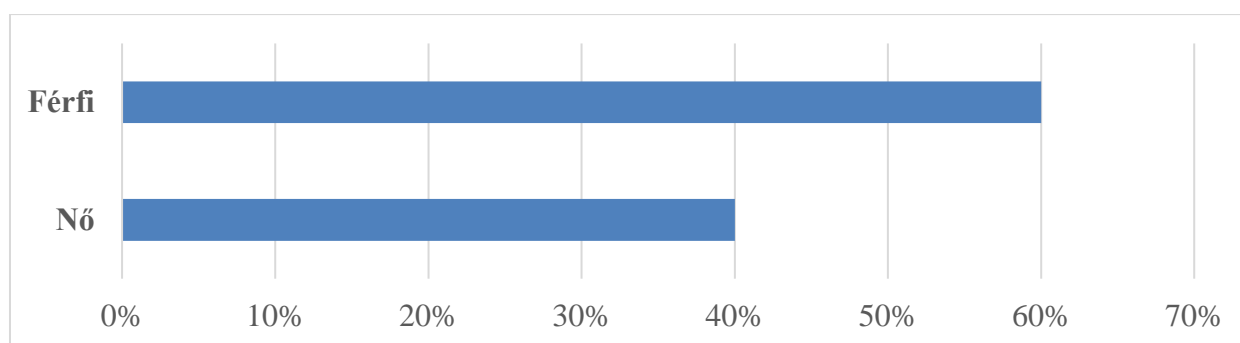
(Forrás: saját munka)

	Kor/ Neme	Gazd. alap. éve	Főtevékenység/ Melléktevékenység	Végzettség	Terület (bérelt/saját % arány)
A	21-25év/férfi	2022	növényterm./állatteny.	a.k. gazd./felsőf. végz.	20-29 ha/ (100/0)
B	21-25év/férfi	2019	növényter./mez.-i szolg.	a.k.gazd./felsőf. végz.	30 ha felett/ (70/30)
C	26-30 év/férfi	2023	növényterm./állatteny.	aranyk.gazd.	10 ha alatt (0/100)
D	18-20 év/ nő	2020	növényterm.	aranyk.gazd.	11-19 ha/ (100/0)
E	18-20 év/férfi	2021	növényterm.	a.k.gazd./foly.lévő tanul.	10 ha alatt/ (100/0)
F	26-30 év/nő	2023	növényterm.	aranyk.gazd.	10 ha alatt/ (0/100)
G	26-30 év/férfi	2023	növényterm.	aranyk.gazd.	11-19 ha/ (0/100)
H	31-35 év/férfi	2022	növényterm.	aranyk.gazd.	20-29 ha/ (100/0)
I	31-35 év/nő	2023	növényterm.	a.k.gazd./felsőf. végz.	20-29 ha/ (100/0)
J	26-30 év/nő	2022	növényterm.	a.k.gazd./felsőf. végz.	20-29 ha/ (100/0)

A 12. ábra ábrázolja a nemek megoszlását a megkérdezett gazdálkodók körében, melyből jól látszik, amit a legfrissebb EU-s és hazai statisztikák is mutatnak (lásd 4. és 5. ábra), hogy több férfi gazdálkodó van, mint női gazda.

12.ábra: A gazdálkodók nemenkénti megoszlása

(Forrás: saját munka)

A gazdálkodók elmondása alapján, nagyon fontos a megfelelő gazdálkodási forma kiválasztása a gazdálkodáshoz. Hiszen nem mindegyik gazdálkodási forma ad olyan lehetőséget, amely teljes mértékben megfelelő lesz a tevékenység folytatásához. A megkérdezettek 100%-a az egyéni őstermelői formát választotta gazdálkodási formának.

Véleményük alapján, ez a mód a legmegfelelőbb a fiatal gazdák számára, a későbbiekben lehetőség van módosításra is, ha fejleszteni szeretnének például (akár őstermelők családi gazdaságába, vagy más gazdálkodási formára is). A kedvező adózási mód is szerepet játszott a gazdálkodási forma kiválasztásában, hiszen az őstermelők adózási módja - az elmúlt éveket figyelembe véve - sokkal kedvezőbb, más gazdálkodási formához képest.

A gazdaságok mindegyikére jellemzően, a gazdaságok fő profiljának a növénytermesztést nevezték meg a gazdák. Elmondásuk szerint, kezdként egyelőre ezt a tevékenységet látják a legjövedelmezőbbnek a mezőgazdaságban, ahol nagyobb összegű profitra tudnak szert tenni kevesebb ráfordítással.

Több gazdálkodó mérlegelte az állattenyésztés felé történő nyitást is, azonban egyelőre nem mertek belevágni a nagyobb tőkeigény, és munkaerőigény miatt. Vannak olyan gazdák, akik a főtevékenységük mellett melléktevékenységként állattenyésztési tevékenységet választottak (pl. lótenyésztés), vagy mezőgazdasági szolgáltatást is nyújtanak, azonban arányuk elenyésző.

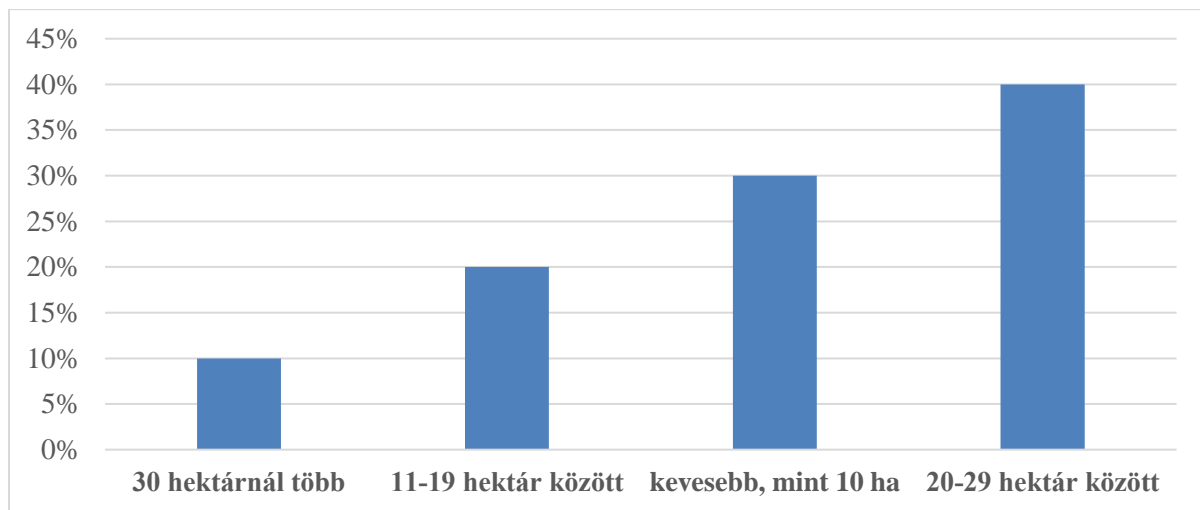
A gazdálkodók 70%-ára volt jellemző, hogy gazdálkodási tevékenységüket főállásban végzik, míg a fennmaradó részarány, azaz a 30%-uk mellékállásban. A mellékállásban egyéni őstermelői tevékenységet folytatók 2/3-a főállásban még nappali felsőfokú tanulmányokat folytató gazdálkodó, míg 1/3-uk más szektorban dolgozik főállásban.

A gazdaságok által művelt területnagyságban is jelentős különbségek mutatkoznak, melyet a 13. ábra mutat be. A gazdálkodók 30%-a kevesebb, mint 10 hektáron gazdálkodik, 20%-uk 11-19 hektár közötti területnagyságon, 40%-uk 20-29 hektár között, csak 10%-uk gazdálkodik 30 hektárnál nagyobb területen.

13.ábra: Gazdaságok által művelt területek megoszlásának alakulása

(Forrás: saját munka)

Azt látva, hogy ki mekkora területen végzi mezőgazdasági tevékenységét, megkérdeztem őket, hogy mi a legnagyobb nehézség a fiatal gazdálkodói tevékenységben, illetve annak megkezdésében. A válaszok megegyeztek, a nehézségi sorrend az alábbi:

Az első és egyben legnehezebb ilyen tényező, a földhöz való jutás. A jelenlegi piaci árak nem teszik lehetővé a földhöz való jutás lehetőségét, akár a bérlet lehetőségét figyelembe véve, akár adás-vételi szerződés megkötését. Második nehézségnek a bürokráciát, a jogszabályok változását mondták, hiszen a fiatal gazdálkodók a földforgalmi törvény tekintetében, még mindig nem az első helyen állnak a földszerzés esetében (elfogadó nyilatkozatnál az első helyen például az östermelők családi gazdasága áll, míg a fiatal gazda a második helyre szorul). Tapasztalatuk alapján a helybéli családi gazdaságok elveszik tőlük a bérlet lehetőségét is, hiszen előnyt élveznek velük szemben. Harmadik nehézségnek a támogatások elnyerésének valószínűségét jelölték meg, általánosítva, hogy a fiatal gazdálkodók nem jogosultak a pályázatok egy részére, mivel még nem rendelkeznek megfelelő önerővel, valamint a pályázatokhoz is biztosítékot kérnek az előlegek igénybevételére, abban az esetben, ha nem utófinanszírozással történik a megvalósítás.

A negyedik problémájuk a hitelhez való jutás lehetősége. A bankok a hitel nyújtásához fedezetet kérnek a gazdálkodóktól, ha azt látják nem rendelkeznek megfelelő árbevétellel még, vagy megfelelő területnagysággal és gépállománnyal (általában biztosítékként mezőgazdasági gépre, vagy a saját tulajdonú területekre való jelzálogjog bejegyzést kérnek a bankok). Próbálkoztak Agrár Széchenyi Hitelhez való hozzájutással is, hiszen a gazdálkodók szabadon

felhasználhatják a tevékenységükhöz, és a kamatozása is kedvező, ennek a rulirozó jellegű hitelnek, de elmondásuk alapján még nincs akkora bevételük, ami elegendő lenne a hitel igénybevételéhez (mezőgazdasági tevékenységből származó bevételük és a támogatások összegének a 35%-áig terjedő összeget igényelhetnek).

Ötödik nehézségnek az időjárás szélsőségeket nevezték meg, hiszen kiszámíthatatlan az adott év időjárása, és ezáltal az ő termésmennyiségük is. A korábbi évek tapasztalata alapján (akinek van természetesen), az aszályos évet gyorsan felváltja az esősebb év, mely a termésmennyiség ingadozásán is jelentősen megmutatkozott, befolyásolva a bevételt is.

Ha már a terménynél tartottunk, megjelölték a következő nehézséget is, mely az értékesítési ár ingadozása volt. Szélsőségesen nagy különbségeket jelöltek meg, akár a kalászosok, akár a fehérje növények, akár a kukorica felvásárlási árakban, hiszen a felvásárlási árak naponta változnak és változtak is, amely alapján kiszámíthatatlanság uralkodik. Példaként felhozták a kukorica ár ingadozását tapasztalatok és hallottak alapján is, hiszen a tavaly előtti évben horribilisen magas volt a felvásárlási ár (100 000 Ft/tonna feletti ár), a jelenlegi évre pedig alig jósolnak 40 000 Ft-os felvásárlási árat.

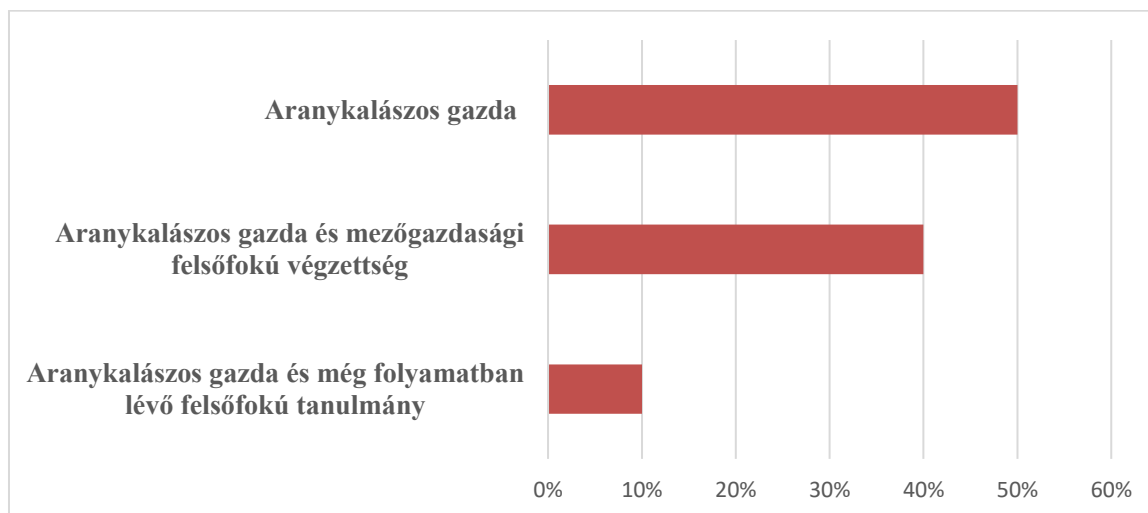
Az input árak magas szintjét is nehézségként említették. Ahhoz, hogy a gazdálkodást megfelelő szinten tudják tartani, be kell szerezniük minden olyan inputot, mely a termeléshez szükséges: vetőmagot, műtrágyát, vegyszereket. A 2020-2021-es évek óta, a fenti input anyagok ára olyan mértékben megemelkedett, hogy a gazdák nem minden esetben tudták (tudják) finanszírozni, hiszen egyes esetekben a többletkiadást nem fedezi a felhasználásukból származó többletbevétel.

Utolsóként a szakképzési rendszer hiányosságát jelölték meg, hiszen bár többen tanultak/tanulnak közülük, kevés szakmai gyakorlattal rendelkeznek, ami nem elegendő a gazdálkodáshoz. Elmondásuk alapján egy OKJ képzés, vagy akár részképzés esetén is szükség lenne több gyakorlati modulra, de aki felsőfokú végzettséggel rendelkezik, vagy épp tanulmányokat folytat jelenleg is, az is megjelölte a gyakorlati képzés hiányából adódó problémákat.

A megkérdezettek szakképzettségére vonatkozó információkat a *14.ábrába* összesítettem.

14.ábra: Gazdálkodók végzettsége

(Forrás: saját munka)

A fenti ábrából látható, hogy a megkérdezettek 50%-a rendelkezik csak aranykalászos gazda végzettséggel, 40%-uk az, aki az aranykalászos gazda végzettség mellett még rendelkezik valamilyen mezőgazdasági felsőfokú végzettséggel is, és 10%-uk az, akiknek még folyamatban vannak felsőfokú tanulmányok a meglévő aranykalászos gazda végzettség mellett. Ez is alátámasztja a statisztikai adatokat, mind EU-s, mind hazai viszonylatban hisz (lásd 2.2.2 fejezet), hiszen kevesebb a felsőfokú végzettséggel rendelkező gazdák aránya.

A gazdálkodási tevékenység megkezdése előtt – a gazdálkodóktól elhangzottak alapján – számos kérdés megfogalmazódott bennük, hogy hogyan és miként kezdjenek bele a tevékenységükbe, a bizonytalanság ott volt mindenkiben. A gazdálkodók 70%-át a család motiválta és ösztönözte, hiszen a felmenők között voltak már mezőgazdasági tevékenységet folytatók, valahol már többgenerációs múlttal is gazdálkodtak. Volt olyan gazdálkodó is, akiknél bár a szülők és nagyszülők nem gazdálkodtak, de a dédszülők igen, és ez elég motiváció volt a gazdának a tevékenység megkezdéséhez. A családi motiváció által belekezdett gazdálkodók kb. 40%-a mondta, hogy a családi ösztönzés azért volt jelen a gazdálkodás megkezdésében, mert a későbbiekben szeretné a jelenlegi idősödő generáció átadni a gazdaság irányítását, és addigra már rendelkezzenek megfelelő háttérismerettel, tapasztalattal a gazdálkodásról. A gazdálkodók közül volt olyan is, akinek a családja gazdálkodott, de eddig ő maga nem érzett késztetést arra, hogy gazdálkodjon.

A fennmaradó 30%-uk bár nem rendelkezik gazdálkodó felmenőkkel, mégis belekezdett a tevékenységbe. Motivációjukat a természet szeretete, a mezőgazdaság fontosságának tudata adta. Volt olyan gazdálkodó, akit a felesége ösztönzött a gazdálkodás megkezdésére, hitt benne, és támogatta ebben. Egy másik gazdálkodó azt mondta el, hogy szintén nem rendelkezik mezőgazdaságban érdekelt felmenőkkel, de életképes jövőt lát a mezőgazdaságban és ezért kezdett bele, érdekli annak működése.

Miután ezeket elmondták, adva volt a következő kérdésem, hogy miért tartja fontosnak a támogatások meglétét a mezőgazdaságban a gazdálkodó, milyen szerepük lehet a gazdálkodási tevékenység megkezdésében vagy folytatásában. A válaszadók 70%-a tartja fontosnak a támogatásokat, míg a 30%-uk szerint nem fontosak. A 70%-os arányban, támogatásokat fontosnak tartó gazdák elmondása alapján, a támogatások biztos pontot jelentenek, mint bevételi forrás és ezáltal a tervezhetőség is nagyobb a gazdálkodásban. Megélhetést is jelentenek a gazdaságokban – például kedvezőtlen időjárási viszonyok következtében keletkező rossz termésmennyiség után – hiszen ebből fedezni tudják az input anyagaikat, a kiadásaik egy részét, egyéb előre nem várt költségeiket. A támogatások megléte nélkül, azt mondják, a termelés nem lenne hasznot hozó, főleg nem egy olyan fiatal mezőgazdasági termelő számára, ahol nincs még akkora anyagi háttér.

A fennmaradó 30%-uk azért nem tartja fontosnak a támogatásokat, mert szerintük egy jó gazdaság nem a támogatások meglétén alapul. Véleményük azt tükrözi, hogy sok gazdálkodó a támogatásokban csak a plusz jövedelmet látja, nem a mezőgazdaság, az állatok és természet szeretete és fontossága motiválja őket. A fentiek miatt, ezek a gazdálkodók csak mellékjövedelemnek tekintik a támogatásokat, nem a gazdálkodás alapjának.

A támogatásokhoz kapcsolódóan, arra a kérdésemre, hogy milyen támogatásokra voltak jogosultak az előző periódusban, azaz 2014-2020 között, a megkérdezettek 70%-a azt a választ adta, hogy mivel teljesen kezdők, azaz tevékenységüket még csak most kezdték meg, nem vettek igénybe még előző támogatási formákat, csak az új - 2023-2027 ciklus – támogatásaira nyújtottak be kérelmet az egységes kérelmükben (BISS, CRISS, Fiatal gazda, AÖP). Kisebb részük már az előző ciklus támogatásaiból is részesült, melyek az alábbiak: SAPS, zöldítés, területalapú fiatal gazda támogatás; míg az új támogatási periódusban szintén az előzőekben említett - BISS, CRISS, Fiatal gazda, AÖP – támogatásokat jelölték meg.

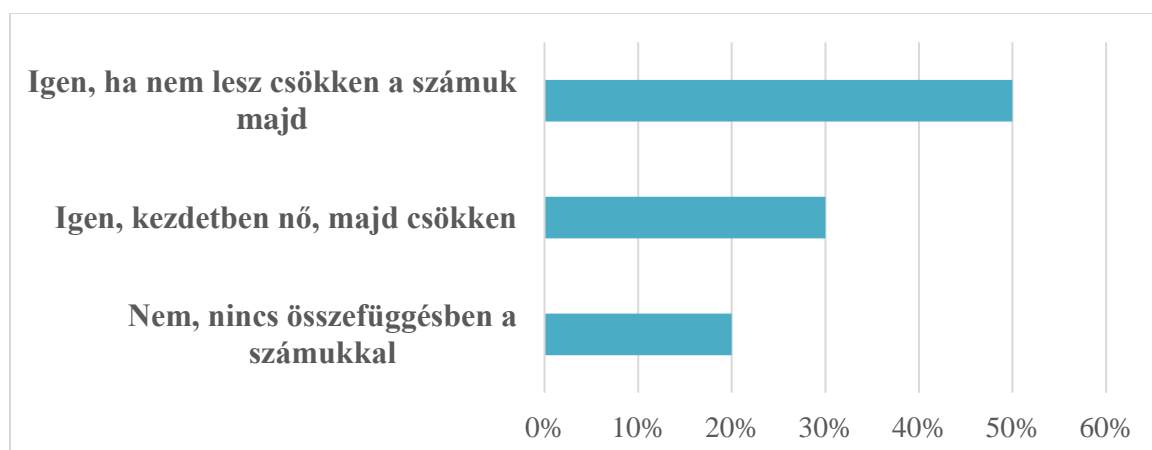
Ha már szóba került a fiatal gazda támogatás és annak igénybevétele, megkérdeztem tőlük, hogy milyen fiatal gazdáknak szóló támogatást vettek igénybe eddig és ezeket a

támogatásokat, miért tartják fontosnak. A kutatásban részt vevők 80%-a eddig I. pilléres támogatást vett igénybe, de tervez II. pilléres támogatást is benyújtani. Arra, hogy melyek ezek a II. pilléres támogatások, azt válaszolták, hogy a Fialat mezőgazdasági termelők elindulásának és beruházásainak támogatása, valamint a Gazdaságátadás és gazdaságátvétel támogatása, hiszen mint fent is említettem, az általuk elmondottak alapján, több gazdálkodónál is releváns a gazdaság átvétele a későbbiekben az idősebb generációtól. Fennmaradó 10-10%-uk azt a választ adta, hogy kizárólag I. pillérest támogatást vett igénybe, vagy még nem vett igénybe.

A fiatal gazda támogatás révén rákérdeztem, hogy mi a véleményük arról, hogy a fiatal gazdáknak nyújtott támogatások megléte hatással lesz-e a jövőben a fiatal gazdák számának alakulásában. A válaszok megoszlását a 15. ábra szemlélteti.

15.ábra: Fiatal gazda támogatás meglétének hatása a fiatal gazdák számának alakulásában

(Forrás: saját munka)

A 15. ábra jól szemlélteti a válaszok százalékos megoszlásának alakulását, mi szerint a gazdálkodók fele úgy gondolja, hogy igen, hatással lesz a jövőben a fiatal gazdák számának alakulásában a támogatás megléte, hiszen, ha nem lesz, csökkenő tendencia fog kialakulni a létszámukban. Arra a kérdésre, hogy miért gondolják ezt, azt válaszolták egyesek, hogy nem mindenkinek van megfelelő anyagi háttere és enélkül a stabilitás nélkül nehéz a gazdálkodás. Mások véleménye szerint pedig, a magas input árak egyáltalán nem motiválják a gazdálkodás folytatására a termelőket. Abban az esetben, ha maga a mezőgazdaság szeretetet nem elegendő a folytatáshoz, a támogatások valamiféle ösztönzőerőt jelenthetnek a gazdálkodóknak.

Kisebbrészük úgy véli, hogy igen, hatással lesz a támogatás a fiatal gazdák számának alakulásában, de csak kezdetben nő a számuk, a későbbiekben ez csökkeni fog. Szerintük mindaddig, amíg nem látják az agrárpolitika következő periódusának várható alakulását, addig

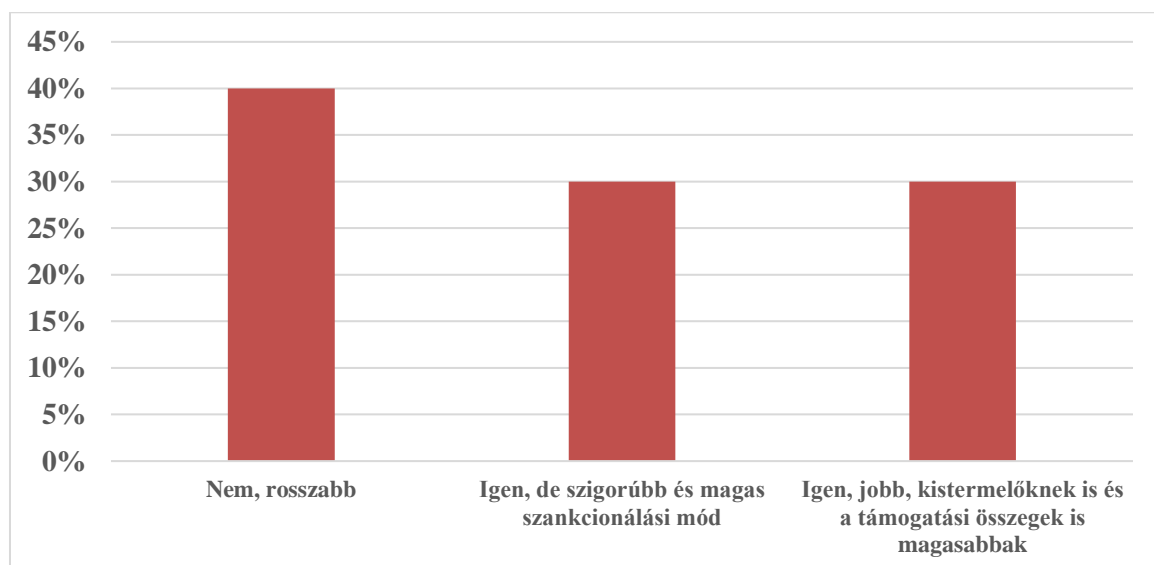
a motivációjuk meg van a gazdálkodáshoz, de ha kedvezőtlen hatások érhetik őket az agrárpolitika révén, a gazdálkodást abba fogják hagyni. Szintén ide megemlítették, hogy abban az esetben, ha a fiatal gazdálkodók támogatása nem emelkedik, akkor az negatívan befolyásolja majd a fiatal gazdák számának alakulását. Véleményem szerint az elhangzottak reálisak, hiszen a fiatal gazdákat ösztönzi a támogatás megléte, ha nem látnak növekvő tendenciát az összegekben, nem fogják folytatni a gazdálkodásukat. Több gazdálkodót maga a támogatás megszerzése indította el ezen az úton. Hazánk Stratégiai Tervében is látszik, hogy a fiatal gazdák támogatására rendelkezésre álló keret jóval kisebb, mint az egyéb támogatási jogcímek költségvetése.

A gazdálkodók fennmaradó 20%- úgy véli, hogy nincs összefüggés a támogatás és a létszám alakulásában. Ezt a véleményüket azzal indokolták, hogy azt veszik észre, hogy a fiatalok kerülnek a mezőgazdaságot és a vele járó munkát, nem mutatnak semmiféle érdeklődést a mezőgazdaság iránt, mert látják, hogy sok munka és tőke szükséges hozzá. Szerintük, ha nem fogják megszerettetni a fiatalokkal a mezőgazdaságot, akkor a támogatások megléte sem lesz ösztönző a számuk növekedéséhez, kizárólag a csökkenés fog megmutatkozni.

A támogatások kapcsán és vélemények által, adott volt a következő kérdésem feléjük, hogy milyennek vélik az új támogatási rendszert, jobbnak gondolják-e, mint az előző ciklus támogatási rendszerét; ha igen, akkor miben érzik ezt, miben látják kedvezőbbnek. A válaszokat a 16. ábrán ábrázoltam, csoportosítva.

16.ábra: 2023-2027 támogatási ciklusról vélemények

(Forrás: saját munka)

Meglepő módon, a megkérdezettek 40%-a úgy gondolta, hogy ez az új támogatási periódus rosszabb az eddigihez képest. A megkérdezettek túl bonyolultnak tartják az egyes támogatási formák igénybevételének szabályait. Szerintük magas a hibázási lehetőség, hiszen a program számos előírást tartalmaz, ráadásul figyelni kell a vonatkozó jogszabályok módosítására és az éppen aktuális követelmények szem előtt tartására. Ha a gazdálkodó mégis hibázna, akkor komoly szankciókra számíthat, amely természetesen a gyakorlatban a támogatás csökkenését jelenti. Úgy vélik, hogy az új rendszer átláthatatlan és követhetetlen, túl sok elvárás támaszt a gazdálkodóval szemben az előző időszakban megszokott rendszerhez képest. Az eddigi ciklusok is túl nagy adminisztratív terhet jelentettek a gazdálkodóknak, ami az új periódusban még több lett. Problémaként említették még az elektronikus rendszer átláthatatlanságát, valamint, hogy a gyakori hibák miatt az adatszolgáltatási kötelezettségüket nem tudják teljesíteni ezzel is azt kockáztatva, hogy szankciókat kapjanak.

A gazdálkodók több mint fele úgy véli, hogy jobb az új támogatási rendszer az eddigiekhez képest. 50-50%-ban megoszlik a véleményük, hogy miért. Egy részük úgy gondolja, hogy azért jobb, mert szem előtt tartja a kistermelők preferálását is (10 hektár alatt gazdálkodók), nagyobb támogatási összegek lehívását biztosítva részükre is. Valamint azért is jobbnak vélik, mert a támogatási összegek is magasabbak lehetnek, egy jól átgondolt és vállalható gazdálkodás révén. A gazdálkodóknak lehetőségük van kiegészítő támogatások igénybevételére (pl. AÖP), melyek által még több forráshoz juthatnak a gazdálkodók.

A másik felük szintén jobbnak véli az új rendszert, ugyanakkor szigorúbbnak, és ellenőrizhetőbbnek is találják az új rendszert, így tartanak attól, hogy nagyobb eséllyel számíthatnak meg nem felelésekre, és az ebből következő szankciókra, ami végül a támogatási összegek csökkenését okozza a gazdaságuk szintjén.

A válaszaik után, megkérdeztem tőlük, hogy szerintük hogyan lehetne vonzóvá tenni a fiatalok számára a mezőgazdaságot. Meglepetésemre számos olyan ötletet és megoldást mondtak, amely ténylegesen hozzájárulhatna a mezőgazdaság megkedveltetéséhez. Elsők között hangzott el, hogy egy természetközeli munkalehetőség a fiatalok számára, jobban megismerhetnék a természetet, annak kulcsfontosságú szerepét. Megemlítették a munkahelyteremtés révén, hogy a mezőgazdasághoz kapcsolódó szakmáknak nagyobb megbecsültséget kellene nyújtani. Rengeteg olyan szakma létezik, mely jelenleg kihalófélben van, de eközben nélkülözhetetlenek a mezőgazdaságban. Példaként említették a körmölő szakmát, hiszen számos állattartó szembesül vele, hogy nem találnak megfelelő szakembert az állatállományuk kezelésére.

Mindegyik válaszadó említette és szerintük ez lenne az igazán fontos kezdő lépés, ha a földforgalmi törvényt módosítanák annak érdekében, hogy a fiatalok könnyebben jussanak földhöz, megadva ezáltal a lehetőséget számukra a gazdálkodás megkezdéséhez. A gazdák szerint hátrányosan érinti őket a jelenlegi szabályozás, amely szerint adás-vétel vagy bérlet (elfogadó nyilatkozat) esetén az őstermelő családi gazdaságok előnyt élveznek a fiatal gazdálkodóval szemben, így gyakorlatilag elveszik a földszerzés lehetőségét a fiatal gazdák elől. A földszerzés kapcsán, említették, hogy az osztatlan közös tulajdonok felosztásának szabályozásakor a fiatal gazdák részére jobb vásárlási/hozzáférési lehetőséget kellene biztosítani. Szintén ehhez kapcsolódóan olyan extrém ötlet is, hogy a nagybirtokosoktól – akik még a régi TSZ rendszerből szereztek maguknak földet – vissza kellene venni a területeket és kizárólagosan fiatal gazdák részére, kedvezményes áron adás-vételi lehetőséget kellene nyújtani a gazdálkodásuk megkezdéséhez. A földvásárlás révén említették, hogy javítana a helyzetükön az is, ha a fiatal gazdák kedvezőbb, jobb feltételrendszerű hitelkonstrukciókhoz is hozzá tudnának jutni, ami a földszerzést segíthetné. Az, hogy ilyen javaslataik voltak, megmutatkozik a gazdák érzelmi túlfűtöttsége, de ezek az ötletek nem reálisak.

Említették, hogy eléggé szűkös a szakmai képzés kínálat a mezőgazdaság terén, a fiatal diákoknak távolabbi városokba kell utazni ahhoz, hogy mezőgazdasági jellegű oktatást kapjanak, ha ezzel szeretnék a későbbiekben foglalkozni. Véleményük szerint, több helyszínen kellene oktatást szervezni (pl. OKJ végzettséget adó), amely a mezőgazdasághoz kapcsolódó, hiszen úgy látják, hogy lenne rá igény. Szintén az oktatási rendszerhez kapcsolódóan, az általános iskolában már nagyobb hangsúlyt kellene fektetni a mezőgazdaságra és annak fontosságára, szerepére, akár környezetismeret óra keretében, ahol a gyermekek az alapfogalmakkal megismerkedhetnének, hiszen nem mindenki él vidéki településen és találkozik a könyvekben leírtakkal (pl. állatokkal) személyesen is, valamint akár tanulmányi utakat is lehetne szervezni kis gazdaságokba, hogy személyesen is lássák a tanultakat.

Erősíteni kellene a vidéki népességben a háztáji gazdálkodásnak a visszaállítását elmondásuk szerint, mert a vidéki településeken, azaz a falvakban/községekben eltűntek a háztáji kis gazdaságok. Mindenki a nagykereskedelmi élelmiszerüzletekben szerzi be az alapanyagokat, ezzel sem erősítik meg a fiatalokban azt a tudatot, hogy gazdálkodjanak, hiszen a saját portékánál nincs jobb és egészségesebb. A háztáji gazdálkodás révén említették, hogy a termelői piacokat is szélesíteni kellene, ezzel is erősítve a fiatalokban azt, hogy mennyivel jobb, finomabb és egészségesebb a termék a boltokban kaphatókhoz képest és ösztönöznöni őket, hogy elindítsák a saját kis gazdaságukat, vagy bővítsék azt.

Véleményük szerint, fontos lenne a hazai input anyag kereskedő vállalkozásokkal is tárgyalásokat folytatni az ügyben, hogy a fiatal, kezdő gazdálkodóknak nyújtsanak kedvezményesebb input anyag árakat, hiszen nem mindegyik gazdálkodó rendelkezik még megfelelő anyagi háttérrel; esetlegesen halasztott fizetés esetén a kedvezőbb kamatfeltételekre lenne szükség. Az ötlet megvalósítás valószínűleg csak állami beavatkozással lenne megvalósítható, hiszen az inputanyag kereskedők is profitmaximalizálásra törekcsenek, másrészt nem tehetnek különbséget fogyasztóvédelmi szempontból sem az egyes vásárlóik között.

Végül, de nem utolsó sorban, a támogatásokhoz kapcsolódóan említették, hogy még magasabb összegű többléttámogatást kapjanak a fiatal gazdák, a jelenlegihez képest is. Véleményem szerint jogosan mondják ezt, hiszen mint fent is említettem, és ami látszik hazánk Stratégiai Tervéből is, irreálisan alacsony a fiatal gazdák részére fenntartott keret, a többi támogatási jogcímhez képest. Másrésztől, minden gazdálkodónak az a célja, hogy minél több és magasabb összegű támogatásra legyen jogosult, így ez általánosítható.

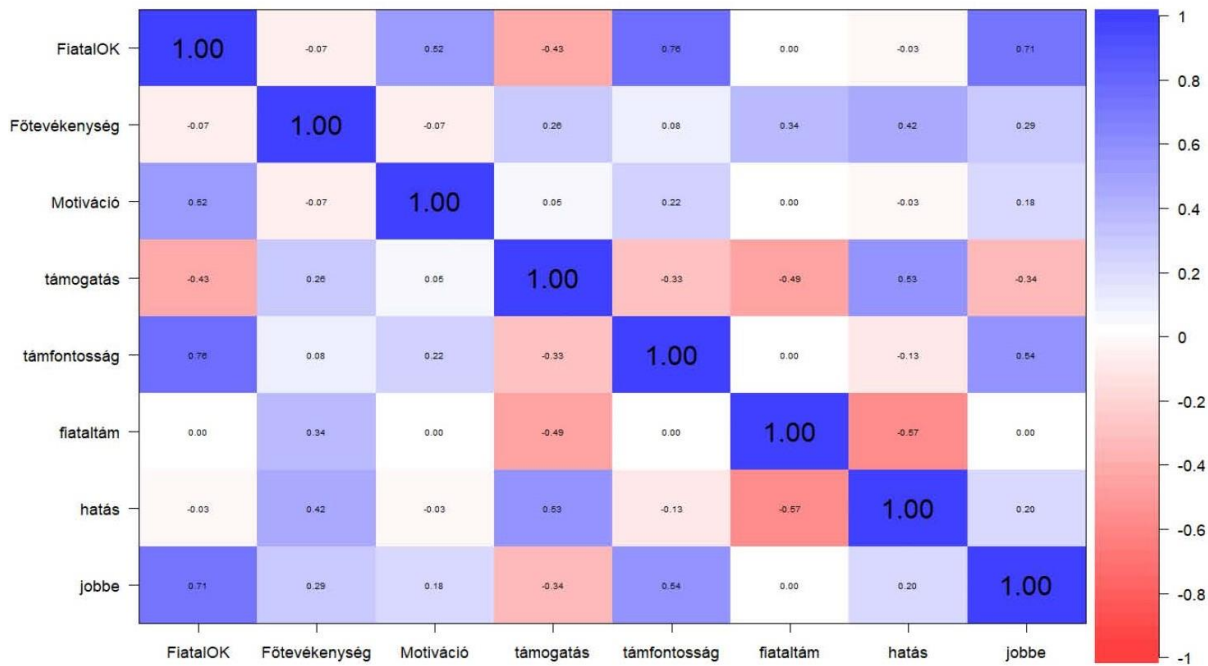
A válaszok kielemezését követően, korrelációt vizsgáltam. A korrelációval kettő vagy több mennyiségi változó között vizsgáljuk azt, hogy van-e kapcsolat közöttük és ha igen, milyen szoros ez a kapcsolat. A változók, melyeket a kapott gazdálkodói válaszok alapján bekódoltam, hogy csoportokat képezsek egy közös ismérv alapján és amelyek között most a kapcsolatot vizsgálom az alábbiak:

- a fiatal gazda támogatás miatt lett gazdálkodók (fiatalOK),
- a főtevékenység,
- a motiváció,
- a támogatás,
- támogatás fontossága (támfontosság),
- igénybe vett fiatal gazda támogatás (fiataltám),
- a fiatal gazda támogatás jövőbeni hatása a fiatal gazdák számának alakulásában (hatás)
- és az új támogatási rendszer jobb esélye (jobbe).

A közöttük fennálló kapcsolatot a *17. ábra* szemlélteti, melyet az R Studio programmal készítettem.

17.ábra: Korreláció vizsgálat eredményei

(Forrás: saját munka)

A fenti ábráról leolvasható, az első olyan csoport, melyeknél magas korreláció, markáns kapcsolat van a fiatal gazda támogatás miatt lett gazdálkodók és a támogatás fontosság (0,76), valamint a fiatal gazda támogatás miatt lett gazdálkodók és az új támogatási rendszer jobb esélye között (0,71). Mivel a 2 együttható előjele pozitív, a 2 változó közötti kapcsolat egyenes arányú, mindkettő vizsgált érték esetében.

Közepes korreláció, de jelentős kapcsolat van a fiatal gazda támogatás miatt lett gazdálkodók és a motiváció között (0,52), melynél a 2 változó közötti kapcsolat szintén egyenes arányú. Bár közepes korreláció, jelentős kapcsolat jellemzi a fiatal gazda támogatás jövőbeni hatása a fiatal gazdák számának alakulásában (hatás) tényezőt és az igénybe vett fiatal gazda támogatás tényezőt (-0,57), a 2 változó közötti kapcsolat fordított arányú az együttható mínusz jele miatt.

Közepes korreláció, jelentős kapcsolat van a fiatal gazda támogatás jövőbeni hatása a fiatal gazdák számának alakulásában (hatás) és a támogatás (0,53), valamint a támogatás fontossága (támfontosság) és az új támogatási rendszer jobb esélye (jobbe) között (0,54), melyek között a kapcsolat egyenes arányú az együttható pozitív előjele miatt, mindkettő korrelációnál.

A korreláció vizsgálatot követően, klaszterelemzést készítettem. Homogén csoportokat alkottam, a csoportok pedig bizonyos ismérvek alapján különböznek egymástól. A csoportokat a tulajdonságaik alapján a 3. táblázatba foglaltam össze.

3.táblázat: Klaszterek

(Forrás: saját munka)

	Lehetőséggel élők	Családi gazdaságból kiváltak	Befektetők-életmód váltók
Alapítás éve	2022/2023	2019/2020	2023. év közvetlenül a támogatási kérelem benyújtása előtt
Területek	csak bérelt terület	bérelt és saját terület	csak saját terület
Támogatás fontossága	a gazdálkodás alapja	motiváló eszköz	nem tartja fontosnak
Új támogatási rendszer	kedvező - kistermelők számára	jobb és rosszabb is egyben	nem jobb az új rendszer

Az első klaszter, a fiatal gazda támogatás miatt lett fiatal gazdák csoportja, akiknek kizárólagosan a többlettámogatás lehívás a céljuk. Tagjaik gazdálkodásukat 2022 év végén, vagy 2023 év elején kezdték meg. Területeik tulajdonjogát tekintve, nem rendelkeznek saját területtel, kizárólag bérelnék területeket. Végzettségüket illetően, aranykalászos gazda végzettségűek és még jelenleg felsőfokú tanulmányokat is folytatnak. A támogatásokat fontosnak vélik, elmondásuk szerint ez a gazdaságok alapja, amelyek biztonságot nyújtanak a gazdálkodásban, mint anyagi háttér. Csoportjuk azon a véleményen van, hogy a fiatal gazdák számának alakulásában a támogatása megléte fontos, támogatás nélkül csökkenő tendencia fog jelentkezni a számukban. Az új támogatási rendszert, az eddigiekhez képest, kedvezőbbnek találják, főleg a kistermelők számára.

A második klaszter tagjai azok a fiatal gazdák, akik családi gazdaságból váltak ki, a fiatal gazda többlettámogatás lehívása miatt. Gazdálkodásukat a másik két csoporthoz képest, korábban kezdték meg, 2019/2020-as években. Területeik bérelt és saját tulajdonú területekből állnak. Ők már az aranykalászos gazda végzettségen kívül, rendelkeznek befejezett felsőfokú

egyetemi végzettséggel is. A támogatásokat fontosnak vélik, szerintük egyfajta motivációt is jelentenek a fiatal gazdák számára. Úgy vélekednek, hogy nincs összefüggés a támogatások és a fiatal gazdák számának alakulása között, függetlenek egymástól. Az új támogatási rendszerről a véleményük az, hogy egyes elemei jobbak, míg mások rosszabbak, mint a korábbi támogatási rendszerben. Elmondásuk szerint, jobbnak vélik, mert több lehetőséget nyújtanak a gazdáknak, de rosszabbnak is vélik a szigorítások és szankció lehetőségek miatt.

A harmadik ilyen klaszterbe, azok a fiatal gazdák tartoznak, akik a támogatás miatt lettek fiatal gazdák, de a gazdálkodás megkezdéséhez már más tevékenységből van megfelelő anyagi háttérük. 2023 május környékén kezdték meg gazdálkodásukat és azt csak saját tulajdonú területeken végzik. Ezek a gazdák csak aranykalászos gazda végzettséggel rendelkeznek. A támogatások meglétét a gazdálkodásban egyáltalán nem tartják fontosnak. Úgy gondolják, hogy a fiatal gazdák száma kezdetben növekvő, majd csökkenő tendencia fog megmutatkozni a támogatások függvényében. Véleményük, hogy az újonnan bevezetett támogatási rendszer kedvezőtlen, nem jobb az eddigiekhez képest. Úgy látják, hogy ez a rendszer szigorúbb, magasabbak szankciók és rengeteg terhet ró a gazdálkodókra a dokumentálásban.

4.KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

Az eredményeket figyelembe véve a következő gondolatok fogalmazódnak meg bennem, az alábbi következtetések fogalmazhatók meg:

- A kutatási eredményem is alátámasztja az eddigi eredményeket, mind EU-s, mind hazai viszonylatban azt, hogy magasabb a férfi gazdálkodók aránya, mint a női gazdálkodóké.
- Szintén igaz az is, hogy alacsonyabb a felsőfokú végzettségű gazdálkodók aránya.
- A felmérésem alátámasztja, hogy a fiatal gazdák, a fiatal gazda támogatás miatt váltak gazdálkodóvá/ vagy épp váltak ki a családi gazdaságból, azaz többlettámogatás lehívás céljából.
- A gazdálkodók a növénytermesztést választják főtevékenységként, a többi tevékenység igen csekély arányú, elenyésző az állattenyésztést vagy mezőgazdasági szolgáltatást nyújtó fiatal gazdák száma.
- Magas arányban jelen van a családi ösztönzés/motiváció a fiatal gazdák gazdálkodásának megkezdésében, hiszen számos gazdálkodó rendelkezik gazdálkodó felmenőkkel és a későbbiekben a családi gazdálkodást is át szeretnék venni majd az idősödő generációtól (ehhez II. pillérebem a generációváltást segítő támogatást is igénybe tervezik venni).
- Több, mint 2/3-a a megkérdezetteknek fontosnak tartja a támogatások meglétét a gazdálkodásban.
- A fiatal gazdák száma a támogatás nélkül csökkenni fog, a válaszadók véleménye és személyes véleményem szerint is.
- Az új támogatási rendszert rosszabbnak vélik, szigorúbbnak, mert sokkal több hibázási és így szankcionálási lehetőséget tartalmaz, a gazdálkodókra nagy terhet ró a számos dokumentálással. Kedvezőbbnek vélik egyesek olyan tekintetben, hogy a kistermelők részére jobb lehetőséget nyújt.
- Számos lehetőség hangzik el a fiatalok számára a mezőgazdaság vonzóvá tételéhez, mely megvalósítása lehetséges lenne például összefogással (tárgyalásokat folytatni bankokkal a jobb hitelkonstrukció nyújtására, mezőgazdasági képzések indítása több oktatási intézményben stb.)

Mindezek alapján az alábbi hipotéziseim igazolódtak, illetve kerültek megcáfolásra:

- Az első hipotézisemet, hogy *„A fiatal mezőgazdasági termelők támogatása hozzájárul a generációváltáshoz”* az eredmények megcáfolták, hiszen a megkérdezettek kisebb aránya tervez csak II. pilléres generációváltásos támogatást igénybe venni.
- A második hipotézisem, hogy *„Felhagynak a fiatal mezőgazdasági termelők a termeléssel az őket célzó támogatási forma megléte nélkül.”* és a harmadik hipotézisem, hogy *„A fiatal gazdák a fiatal mezőgazdasági termelőket célzó támogatások miatt lettek fiatal gazdák.”* beigazolódott, hiszen pont emiatt a plusz támogatás miatt lettek sokan fiatal gazdák, vagy épp kezdtek bele mezőgazdasági termelésbe.

5. ÖSSZEFOGLALÁS

Témám áttekintést ad a fiatal gazda támogatásról, jelentőségéről és a hozzá kapcsolódó várakozásokról. A szakirodalmi áttekintésben legelőször a Közös Agrárpolitikát (megteremtésének okai, céljai, alapelvei, reformjai, finanszírozása, I. és II. pillére) mutatom be, az agrártámogatásokkal együtt. Ezt követően bemutatom az Európai Unió és hazánk gazdálkodására vonatkozó legfrissebb adatokat, kitérve a gazdálkodók korösszetételére, a szakképzettségre a mezőgazdaságban, valamint a fiatal gazda támogatásra. A legújabb támogatási periódus (2023-2027) részleteit is ismertetem, kiemelve a fiatal gazda támogatást ebben a ciklusban is.

Saját kutatásom a fiatal gazda támogatáshoz kapcsolódik. 10 fiatal gazdával készítettem mélyinterjút, melyeket kielemezve kaptam meg az eredményeimet. A megkérdezettek 60%-a férfi, míg csak 40%-a nő, ezzel is alátámasztva az EU-s és hazai eddigi arányokat, azaz, hogy több férfi gazdálkodó van. A gazdák tevékenységüket mind egyéni őstermelői formában végzik, a kedvező adózási mód miatt is, gazdaságuk fő profilja a növénytermesztés (melléktevékenységként valahol megjelenik az állattenyésztés és mezőgazdasági szolgáltatás, de ezek aránya igen csekély). Őstermelői tevékenységüket 70%-uk főállásban végzik, 30%-uk mellékállásban (2/3 részük még felsőfokú tanulmányokat folytat főállásban, 1/3 részük pedig másik főállásban dolgozik). A gazdálkodók 10%-a 30 hektárnál több területet művel, 20%-a 11-19 hektár között gazdálkodik, 30%-a kevesebb mint 10 hektáron és 40%-a 20-29 hektár közötti területen. A fiatal gazdák tevékenységének megkezdésében, illetőlegesen folytatásában számos nehézséget soroltak fel a gazdálkodók, többek között az alábbiakat: a földhöz való jutás lehetőségét, a jogszabály változást/bürokráciát, a pályázatok megnyerésének nehézségeit, a hitelhez való jutás nehézségeit, az időjárás szélőségeket, az értékesítési árak ingadozását, a magas input árakat és a szakképzési rendszer hiányosságát. A megkérdezettek 50%-a kizárólag aranykalászos gazda végzettséggel rendelkezik, 40%-uk valamilyen felsőfokú végzettséggel is rendelkezik az aranykalászos gazda végzettségen felül, 10%-uk pedig még felsőfokú tanulmányokat folytat. A gazdálkodás megkezdésében 70%-uknál a családi motiváció állt a háttérben. A támogatások meglétének fontosságát 70%-uk tartotta fontosnak, hiszen biztos anyagi forrásnak tekintenek rá, a kiadásaik fedezésére. 30%-a a megkérdezetteknek nem tartja fontosnak a támogatásokat, mellékjövedelemnek tekintenek rájuk. A gazdálkodók 70%-a csak új támogatási formát tudott eddig igénybe venni. Kitérve a fiatal gazda támogatásra, a 80%-uk I. pilléres fiatal gazda támogatást vett igénybe és még tervez II. pillérest is, fennmaradó részük

egyenlő arányban vagy még nem vett igénybe, vagy csak I. pillérest támogatást. A fiatal gazdák számának alakulásában a fiatal gazda támogatás megléte hatással van-e, a gazdálkodók 50%-a szerint igen, mert ha nem lenne, akkor a számukban csökkenő tendencia fog mutatkozni. 30%-uk úgy gondolta, hogy hatással lesz igen a támogatás, kezdetben nő a számuk, majd csökken, míg 20%-uk úgy gondolta, hogy nincs összefüggés a támogatás és a számuk alakulása között. A megkérdezettek 30%-a az új támogatási periódusról (2023-2027) úgy vélekedett, hogy jobb, mint az eddigiek, de szigorú és magas a szankcionálási lehetőség. másik 30%-uk szintén jobbnak vélte, mind támogatási összeg szempontjából mind a kistermelőknek. A fennmaradó 40%-uk ezekkel nem értett egyet, rosszabbnak gondolják az új támogatási rendszert, szigorúbbnak, magas szankció lehetőséget rejtve magában és sokkal több dokumentálási kötelezettséget jelent a gazdálkodónak. A mezőgazdaság vonzóvá tételére a fiatalok számára, számos lehetőséget felsoroltak, melyek az alábbiak: természetközeli munkalehetőség biztosítása, mezőgazdasághoz kapcsolódó szakmák megbecsültségének fokozása, a szakmai képzés lehetőségeinek bővítése, a háztáji gazdálkodások megismertetése és megszerettetése. A korrelációs vizsgálatnál, az eredményekből kimutatható, hogy magas korreláció, markáns kapcsolat van a fiatal gazda támogatás miatt lett fiatal gazdák és a támogatás fontossága között, valamint a fiatal gazda támogatás miatt lett fiatal gazdák és az új támogatási rendszer jobb esélye között is. A korrelációs vizsgálatot követően, klaszterelemzést készítettem. Az első klaszter, a fiatal gazda támogatás miatt lett fiatal gazdák csoportja, akiknek kizárólagosan a többlettámogatás lehívás a céljuk. A támogatásokat fontosnak vélik, a fiatal gazdák számának alakulásában a támogatása megléte fontos, támogatás nélkül csökkenő tendencia fog jelentkezni a számukban. Az új támogatási rendszert, kedvezőbbnek találják. A második klaszter tagjai azok a fiatal gazdák, akik családi gazdaságból váltak ki, a fiatal gazda többlettámogatás lehívás miatt. A támogatásokat fontosnak vélik, úgy vélekednek, hogy nincs összefüggés a támogatások és a fiatal gazdák számának alakulása között. Az új támogatási rendszer szerintük jobb és rosszabb is, mint az eddigiek (jobbnak vélik, mert több lehetőséget nyújtanak a gazdáknak, de rosszabbnak is vélik a szigorítások szankció lehetőségek végett). A harmadik ilyen klaszter, azok a fiatal gazda támogatás miatt lett fiatal gazdák csoportja, akiknek a gazdálkodáshoz már más tevékenységből van anyagi háttere. A támogatások meglétét a gazdálkodásban egyáltalán nem tartják fontosnak. Úgy gondolják, hogy a fiatal gazdák száma kezdetben növekvő, majd csökkenő tendencia fog megmutatkozni a támogatások függvényében. Véleményük, hogy az újonnan bevezetett támogatási rendszer kedvezőtlen, nem jobb az eddigiekhez képest (sokkal szigorúbb, magas szankció lehetőséget tartalmaz és rengeteg terhet ró a gazdálkodókra a dokumentálásban).

6. IRODALOMJEGYZÉK

10/2017. sz. Különjelentés: A fiatal mezőgazdasági termelők részére nyújtott uniós támogatásnak célzottabban kellene elősegítenie a tényleges generációs megújulást. (2020, június 11). European Court of Auditors. http://www.eca.europa.eu/hu/publications/sr17_10

19/2023. (IV. 19.) AM Rendelet a Fiatal Mezőgazdasági Termelők Támogatásáról - Hatályos Jogsabályok Gyűjteménye (2023). <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A2300019.AM&searchUrl=%2Fgyorskereso%3Fkeyword%3D19%2F2023.%20%28IV.%2019.%29%20AM%20rendelet>

A 2023–2027-es időszakra szóló közös agrárpolitika. (2023, február 6). <https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/cap-introduction/cap-future-2020-common-agricultural-policy-2023-2027/>

A KAP második pillére: A vidékfejlesztési politika | Ismertető az Európai Unióról | Európai Parlament. (2022, március 31). <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/hu/sheet/110/a-kap-masodik-pillere-a-videkfejlesztési-politika>

Agrárcenzus-eredmények – Mezőgazdasági munkaerő, generációváltás. (2022). https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/ac2020/mezogazdasagi_munkaero_generaciovaltás/index.html

Agrárminisztérium. (2023). Magyarország KAP stratégiai terve 2023-2027. <https://cdn.kormany.hu/uploads/document/0/0e/0ec/0ec4a4b0ea4a1f5a0c98ef633503faab726809e0.pdf>

Bíró, S., & Nemes, G. (2014). Vidékfejlesztési támogatások, lehívások, eredmények. 58, 3, 249–256.

Buday-Sántha, A. (2011). Agrár- és vidékpolitika (2011. kiad.). Saldo Zrt.

Directorate-General for Agriculture and Rural Development (European Commission). (2010). Rural development in the EU: Statistical and economic information : report 2009. Publications Office of the European Union. <https://data.europa.eu/doi/10.2762/18088>

Earl, B. (2001). A társadalmtudományi kutatás. <https://www.scribd.com/document/542103870/A-Tarsadalomtudományi-Kutatas-Earl-Babbie-556>

European, C. (2022). A greener and fairer cap. https://agriculture.ec.europa.eu/system/files/2022-02/factsheet-newcap-environment-fairness_en_0.pdf

European Commisision. (2016). How to EU budget is spent. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/637925/EPRS_BRI\(2019\)63792_5_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/637925/EPRS_BRI(2019)63792_5_EN.pdf)

European Commisision D.-G. for A. and R. D. (2023). European Commission | Financial allocation to CAP specific objectives. https://agridata.ec.europa.eu/extensions/DashboardCapPlan/financial_allocation.html

Eurostat. (2023). Key figures on the European food chain—2023 edition. <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/15216629/18054337/KS-FK-23-001-EN-N.pdf/048e130f-79fa-e870-6c46-d80c9408620b?version=4.0&t=1701969988439>

Farmers and the agricultural labour force—Statistics. (2022). https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Farmers_and_the_agricultural_labour_force_-_statistics

Főbb döntési pontok a közvetlen támogatások hazai alkalmazásával kapcsolatban. (2014). <https://www.agronaplo.hu/szakfolyoirat/2014/09/gazdasag/fobb-dontesi-pontok-kozvetlen-tamogatasok-hazai-alkalmazasaval-kapcsolatban>

Halmai, P. (2020). A Közös Agrárpolitika rendszere—2020. https://tudasportal.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/20.500.12944/15991/808_KAP.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Horváth, P., & Nagy, G. (2012). Some context of the multifunctional agricultural and sustainable rural development. *Acta Agraria Debreceniensis*, 45, Article 45. <https://doi.org/10.34101/actaagrar/45/2389>

Horváth, Z. (2011). Kézikönyv az Európai Unióról. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó.

Időrendi áttekintés – A KAP története. (2021, június 28). <https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/cap-introduction/timeline-history/>

Jámbor A., & Mizik T. (2014). Bevezetés a Közös Agrárpolitikába—Bevezetés a Közös Agrárpolitikába—MeRSZ. https://mersz.hu/dokumentum/dj111baka__1/

Kamara, N. A. (2023). *Fiatal gazda*. nak.hu. <https://www.nak.hu/kap-2023-2027/fiatal-gazda>

KAP kiadványok. (2023, május 5). nak.hu. <https://www.nak.hu/kap-2023-2027/kap-kiadvanyok>

KAP Stratégiai Terv Vidékfejlesztési pályázati menetrend. (2023). <https://kormany.hu>. <https://kormany.hu/dokumentumtar/kap-strategiai-terv-vidékfejlesztési-pályázati-menetrend>

Kónya, E. (2012). A SAPARD program hatása a Közép-Kelet-Európai országok vidékfejlesztési rendszerében—Doktori (PhD) értekezés. 8–19. https://archive2020.szie.hu/file/tti/archivum/Konya_Edit_tezis.pdf

Közös agrárpolitika. (2023, január 31). <https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/cap-introduction/>

Naresh K. M., & Simon J. (2009). *Marketingkutató—Mélyinterjúk—MeRSZ*. https://mersz.hu/dokumentum/dj198mk__119/

Olajos, I., Csák, C., Nagy, Z., Orosz, G., Szabó, Á., Szilágyi, J. E., & Török, G. (2010). A Közös Agrárpolitika kialakulásának és fejlődésének története. In *Agrárjog—A magyar agrárjog fejlődése az EU keretei között. Növekedni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért*. <http://real.mtak.hu/91662/1/CAPtortenete-OI-2010.pdf>

Országgyűlés, H. (2017). *Közös Agrárpolitika 2017/44. Infojegyzet*. https://www.parlament.hu/documents/10181/1202209/Infojegyzet_2017_44_kozos_agrarpolitika.pdf/d16165ec-a0e4-4aad-a56f-09c894ac2c7d

Swinbank, A., & Cunha, A. (2011). An inside view of the CAP reform process: Explaining the MacSharry, Agenda 2000, and Fischler reforms - European Parliament Library. https://europarl.primo.exlibrisgroup.com/discovery/fulldisplay/alma991000690429704886/32EPA_INST:32EPA_V1

Szabó, K., Kovács, B. H., & Györke, D. K. (2022). Evaluation of the Young Farmer Support in South Transdanubia. *Acta Carolus Robertus*, 12(Különszám), Article Különszám. <https://doi.org/10.33032/acr.3441>

THE TREATY OF ROME, Pub. L. No. 25.03., 1957 (1957). https://ec.europa.eu/archives/emu_history/documents/treaties/rometreaty2.pdf

UMVP. (2007). <https://umvp.kormany.hu/>

Vásáry, M. (2017). A közös agrárpolitika alapjai—Segédanyag a nemzetközi témájú közszolgálati továbbképzések előadásaihoz. Dialóg Campus Kiadó. <https://tudasportal.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/20.500.12944/12427/V%20a%20s%20a%20ry%20Mikl%20s%20k%20z%20s%20agr%20a%20l%20politika%20alapjai2.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Ezúton szeretném megragadni az alkalmat arra, hogy köszönetemet és tiszteletemet fejezzem ki mindenkinek, aki a diplomamunkám elkészítéséhez nagyban hozzájárult.

Először is szeretnék köszönetet mondani, Dr. Szabó Kinga, egyetemi docensnek, amiért a tanulmányaimat a kezdetektől fogva, mint tanár, mind későbbiekben diplomadolgozatom konzulense, kitartó lelkesedéssel, odaadással és szorgalommal segítette a 2 év alatt.

Köszönetet szeretnék még mondani azoknak a fiatal gazdáknak, akikkel a személyes interjúkat készítettem és készséggel álltak rendelkezésre a kérdéseimet illetően.

Végül, de nem utolsó sorban szeretném kifejezni megbecsülésemet, szívből jövő szeretetemet és köszönetemet családtagjaimnak, akik szeretetükkel és segítségükkel mindvégig támaszt nyújtottak tanulmányaim során, diplomadolgozatom elkészítésének teljes ideje alatt türelmet, megértést tanúsítottak irántam, illetve igyekeztek nyugodt környezetet biztosítani gondolataim és a rendelkezésre álló anyagok legprecízebb feldolgozása végett! Köszönöm!

	Első pillér. Európai Mezőgazdasági Garanciaalap (EMGA) A fiatal mezőgazdasági termelők részére nyújtott támogatás	Második pillér. Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap (EMVA) 6.1. intézkedés. Fiatal mezőgazdasági termelőknek mezőgazdasági üzemek és vállalkozások fejlesztésére nyújtott támogatás
Jogalap	Az 1307/2013/EU rendelet 50. cikke	Az 1305/2013/EU rendelet 19. cikke
Támogatási forma	Az alaptámogatási rendszerben vagy az egységes területalapú támogatási rendszerben támogatásra jogosult fiatal mezőgazdasági termelőknek nyújtott kiegészítő támogatás.	Legfeljebb 70 000 euró összegű, üzleti terv alapján nyújtott pályakezdési támogatás (az egyenleg kifizetésének feltétele az üzleti terv megfelelő végrehajtása).
A támogatás időtartama	A tevékenység megkezdésétől számított legfeljebb öt évig évente folyósított kifizetés.	Mezőgazdasági üzemként / termelőnként egyszer (legalább két részletben) folyósított kifizetés.
Végrehajtás	Kötelező azon tagállamok számára, amelyek csupán a következő néhány paramétert határozzák meg: költségvetés, számítási módszer, hektárszám felső határa, szakképzettségre vonatkozó követelmények és a bejegyzett mezőgazdasági üzemek közös irányítása (lásd: 40. bekezdés).	Önkéntesen választható azon tagállamok/régiók számára, amelyek a vidékfejlesztési programokban prioritásokat és célkitűzéseket határoznak meg, támogathatósági és kiválasztási kritériumokat adnak meg, projekteket választanak ki és beszámolnak a Bizottságnak az intézkedések végrehajtásáról.
Célkitűzés	„a fiatal mezőgazdasági termelők (...) tevékenysége megkezdésének és a mezőgazdasági üzemük azt követő strukturális kiigazításának a megkönnyítése ¹ , továbbá a fenntartható élelmiszer-termeléssel kapcsolatos általános KAP-célkitűzéshez való hozzájárulás a mezőgazdasági üzemek életképességének javítása ² és a generációs megújulás ösztönzése révén ³ .”	
Támogatható kedvezményezettek	<ul style="list-style-type: none"> o 40 évesnél fiatalabb mezőgazdasági termelők. o Azok a mezőgazdasági termelők, akik vezetőként először hoznak létre mezőgazdasági üzemet, illetve akik a 2015-ös közvetlen kifizetési pályázatokat megelőző 5 évben kezdték meg tevékenységüket. o Természetes és jogi személyek, beleértve azt az esetet is, amikor a fiatal mezőgazdasági termelő közös irányítást gyakorol a mezőgazdasági üzem felett. 	<ul style="list-style-type: none"> o 40 évesnél fiatalabb mezőgazdasági termelők o Azok a mezőgazdasági termelők, akik vezetőként először hoznak létre mezőgazdasági üzemet. o Jogi személyek, beleértve azt az esetet is, amikor a fiatal mezőgazdasági termelő közös irányítást gyakorol a mezőgazdasági üzem felett.
A kedvezményezettek száma	279 071 (2015-ben).	193 828 a 2007–2013-as időszakban. A 2014–2020-as időszakban nem határoztak meg uniós szintű célokat.
Az egy kedvezményezettre eső támogatás átlagos összege	1135 euró (2015-ben).	20 000 euró (a 2007–2013-as időszakban).

Személyes interjú kérdések

1. Ön a fiatal gazda támogatás miatt lett-e fiatal gazda, vagy esetlegesen-e tevékenységét az alapoktól kezdi meg (azaz nulláról kezdő)? Ha teljesen kezdő a tevékenysége, milyen esélyei vannak Ön szerint?
2. Mikor alapították az Ön gazdaságát?
3. Milyen gazdálkodási formában végzi tevékenységét?
4. Főállásban dolgozik a gazdaságban? Milyen beosztásban dolgozik Ön a gazdaságban?
5. Mekkora az Ön gazdaságának területe, mekkora a saját-bérelt terület arány, illetve milyen művelési ágúak?
6. Mi a gazdaság fő tevékenysége? (növényt., állatt. erdőgazd. mezőgazdaság szolg.)
7. Mi a gazdaság fő profilja?
8. Van-e agrárvégzettsége? Ha igen, akkor milyen?
9. Miért választotta a mezőgazdasági termelést? Mi motiválta a gazdálkodás megkezdésére? Gazdálkodott-e az Ön családja előtte is?
10. Milyen támogatásokra volt jogosult eddig és ez hogyan változott meg az új támogatási rendszerben?
11. Miért tartja fontosnak a támogatások meglétét a mezőgazdaságban, milyen szerepük van Ön szerint? (pl. tőke, megélhetést biztosít stb...)
12. Ön szerint mi a legnagyobb nehézség fiatal gazdálkodói tevékenység folytatásában? (pl. tőke hiánya, megfelelő gazdálkodói előélet hiánya miatt kedvezményes hitelhez nehéz hozzáférés, földárak és bérleti díjak folyamatos növekedése, generációk közötti együttműködés hiánya stb.)
13. Milyen fiatal gazdáknak szóló támogatást vett igénybe eddig? Miért tartja fontosnak Őket?
14. Ön szerint hatással lesz-e a jövőben a fiatal gazdáknak nyújtott támogatások megléte a fiatal gazdák számának alakulásában?
15. Ön szerint jobb-e az új támogatási rendszer az eddigihez képest? Ha igen, miben kedvezőbb?
16. Ön szerint hogyan lehetne vonzóvá tenni a fiatalok számára a mezőgazdaságot?

NYILATKOZAT

a diplomadolgozat¹ nyilvános hozzáféréséről és eredetiségéről

A hallgató neve: PANDUR RÁNKA RADOVÁNKA
A Hallgató Neptun kódja: NUDUNH
A dolgozat címe: FIATAL GAZDA TÁMOGATÁS ÉS A HOZZÁ KAPCSOLÓDÓ
VÁRAKOZÁSOK
A megjelenés éve: 2024
A konzulens intézetének neve: VIDÉKFEJLESZTÉS ÉS FENNTARTHATÓ GAZDASÁG
INTÉZET
A konzulens tanszékének a neve: VIDÉK- ÉS TERÜLETFEJLESZTÉSI TANSZÉK

Kijelentem, hogy az általam benyújtott diplomadolgozat² egyéni, eredeti jellegű, saját szellemi alkotásom. Azon részeket, melyeket más szerzők munkájából vettem át, egyértelműen megjelöltem, és az irodalomjegyzékben szerepeltettem.

Ha a fenti nyilatkozattal valótlant állítottam, tudomásul veszem, hogy a záróvizsga-bizottság a záróvizsgából kizár és a záróvizsgát csak új dolgozat készítése után tehetek.

A leadott dolgozat, mely PDF dokumentum, szerkesztését nem, megtekintését és nyomtatását engedélyezem.

Tudomásul veszem, hogy az általam készített dolgozatra, mint szellemi alkotás felhasználására, hasznosítására a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem mindenkori szellemi tulajdon-kezelési szabályzatában megfogalmazottak érvényesek.

Tudomásul veszem, hogy dolgozatom elektronikus változata feltöltésre kerül a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem könyvtári repozitori rendszerébe. Tudomásul veszem, hogy a megvédett és

- nem titkosított dolgozat a védést követően
- titkosításra engedélyezett dolgozat a benyújtásától számított 5 év eltelte után nyilvánosan elérhető és kereshető lesz az Egyetem könyvtári repozitori rendszerében.

Kelt: 2024.év 04. hó 18. nap

Hallgató aláírása

¹ A megfelelő dolgozattípus meghagyása mellett a többi típus törlendő.

² A megfelelő dolgozattípus meghagyása mellett a többi típus törlendő.

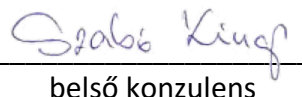
NYILATKOZAT

Dr. Szabó Kinga (hallgató Neptun azonosítója: NUDUNH) konzulenseként nyilatkozom arról, hogy a diplomadolgozatot¹ áttekintettem, a hallgatót az irodalmi források korrekt kezelésének követelményeiről, jogi és etikai szabályairól tájékoztattam.

A diplomadolgozatot a záróvizsgán történő védésre javaslom / nem javaslom².

A dolgozat állam- vagy szolgálati titkot tartalmaz: igen nem^{*3}

Kelt: 2024. év 04. hó 18. nap

belső konzulens

---

¹ A megfelelő dolgozattípus meghagyása mellett a többi típus törlendő.

² A megfelelő aláhúzendó.

³ A megfelelő aláhúzendó.